

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad:
Crkva Petilovrijenaca u Dubrovniku

Studentica: Ines Ivić, univ. bacc
Mentorica: dr. sc. Ana Marinković

U Zagrebu, 5. lipnja 2015.

Zahvala

Željela bih izraziti zahvalnosti svima bez čije pomoći i zalaganja ovaj diplomski rad i istraživanje ne bi bili ostvareni.

Prvenstveno mojoj mentorici, dr.sc. Ani Marinković na pomoći u odabiru teme, podršci i usmjeravanju u istraživačkom radu, brojnim beskonačnim konzultacijama te korisnim komentarima, primjedbama i poticajima tijekom pisanja rada. Također bih joj željela zahvaliti na vremenu i trudu koji je uložila u čitanje brojnih verzija mog rada.

Kolegi Ivanu Viđenu u organiziranju smještaja tijekom terenskog boravka u Dubrovniku te nesebičnoj pomoći pri sakupljanju građe i izvora.

Zvezdani Tolji, dipl.ing.arh. na ustupanju arheološke dokumentacije, nacрта i fotografija.

Antunu Baći na sugestijama i pomoći.

Profesoricama s Odsjeka za povijest umjetnosti, dr.sc. Jasenki Gudelj i dr.sc. Tanji Trški Miklošić, na ohrabrenju, komentarima i razmišljanjima koja su pridonijela cjelovitosti rada.

Djelatnicima Državnog arhiva u Dubrovniku, Biskupijskog arhiva u Dubrovniku i Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

Hvala i mojim dragim kolegama i prijateljima na strpljenju i podršci, razmišljanjima i savjetima, te svima ostalima koji su pridonijeli spajanju ove slagalice. Posebne zahvale idu mojoj kolegici i cimerici Marijani Jurčević za beskrajnu podršku i sugestije te kolegi Matku Matiji Marušiću za pomoć pri transkripciji dokumenata.

Najveće zahvale idu mojoj dragoj obitelji, roditeljima i sestrama, na pomoći i bezuvjetnoj podršci i razumijevanju tijekom godina studiranja.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1. 1. Kult svetih Petilovrijenaca – historijat istraživanja	1
1. 2. Crkva svetih Petilovrijenaca – historijat istraživanja.....	5
2. Kult i crkva Petilovrijenaca u pisanjima dubrovačkih kroničara	7
3. Sv. Petilovrijenci kao državni kult	9
4. Srednjovjekovna crkva.....	12
4.1. Pisani izvori.....	12
4.2. Likovni prikazi srednjovjekovne crkve	14
4.3. Analiza srednjovjekovne crkve.....	18
4.4. Opis opreme crkve u vizitaciji Giovannija Francesca Sormana.....	19
5. <i>Fabrica de Sancto Petri Laurenti (1631.)</i>	21
6. Crkva nakon potresa 1667. godine	22
6.1. <i>Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti (1677.-1703.)</i>	22
6.2. Majstori	29
6.3. Analiza barokne crkve	33
6.4. Likovni prikazi barokne crkve	38
6.5. Crkva Petilovrijenaca u kontekstu barokne obnove grada	39
7. Rušenje crkve i prijenos kulta u katedralu	44
8. Zaključak	46
9. Literatura	48
10. Prilozi	50
10.1. Odluka o gradnji crkve 1363. godine	50
10.2. Odluke o gradnji zvonika.....	50
10.3. Opis crkve u <i>Opisu slavnog grada Dubrovnika</i> Filipa de Diversisa	50
10.4. Crkva Petilovrijenaca u vizitaciji Giovannija Francesca Sormana	51
10.5. <i>Fabrica de Sancto Petri Laurenti 1631.</i>	52
10.6. Odluke <i>Malog vijeća</i> 1631. godine	52
10.7. <i>Libro della fabbricha di Ss. Petri Laurenti</i>	53
10.8. <i>Extractum ex libro diversorum Curiae Archiepiscopalis Ragusinae de anno 1800</i> .	60
10.9. Odluke Vijeća umoljenih	61
11. Glosar.....	62

1. Uvod

U ovom diplomskom radu bit će obrađena crkva svetih Petilovrijenaca, kotorske braće Petra, Lovre i Andrije koji su umrli mučeničkom smrću. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi kada su oni živjeli, a sudeći po nekoliko verzija legende o prijenosu, njihova tijela su u Dubrovnik prenesena tek u 13. ili 14. stoljeću kada se na glavnoj gradskoj ulici gradi i posvećuje crkva sv. Petilovrijenaca. Početkom 19. stoljeća crkva se nalazila u ruševnom stanju te je naposljetku i prodana na javnoj dražbi, a na njenom mjestu sagrađena je palača obitelji Sorkočević. Štovanje kulta je preseljeno u katedralu gdje je novcem dobivenim od prodaje zemljišta na kojem se crkva nalazila i njezinih ruševina izgrađen novi mramorni oltar s pripadajućom palom. U radu će se donijeti povijest izgradnje crkve te njezine arhitektonske faze temeljene na dostupnim, poznatim i novopronađenim arhivskim izvorima te arheološkom dokumentacijom istražnih radova na mjestu gdje se crkva nekad nalazila. Nove spoznaje o izgledu crkve bit će uspoređene s poznatim likovnim prikazima crkve Petilovrijenaca. Osim interpretacije izvora, u radu će se donijeti i stilska analiza srednjovjekovne crkve i crkve izgrađene nakon potresa, kao i povijesni i umjetnički kontekst izgradnje. Prijepisi važnijih arhivskih izvora bit će doneseni u prilogu s pripadajućim glosarom nepoznatih riječi i pojmova iz dokumenata.

1. 1. Kult svetih Petilovrijenaca – historijat istraživanja

Podrijetlo kulta svetih Petra, Lovre i Andrije dosad je bilo predmetom nekoliko manjih istraživanja, no među značajnije doprinose možemo svrstati one objavljene zadnjih nekoliko godina. Većina ranijih istraživača uglavnom se oslanjala na lokalne legende i zapise dubrovačkih historičara i pritom nesvjesno ignorirala određene arhivske dokumente i ostale liturgijske predmete koji su mogli pridonijeti cjelovitijoj interpretaciji početka slavljenja kulta trojice kotorskih mučenika u Dubrovniku. Raniji istraživači su se većinom koncentrirali na kotorski ciborij kao jedan od rijetkih spomena Petilovrijenaca. Među njima, sredinom 20. stoljeća, Lav Krivić piše o podrijetlu i štovanju svetaca u Kotoru i Dubrovniku

i iznosi do tada poznate historiografske podatke te uspoređuje zapise kroničara o spomenutoj temi.¹ Spominje i tada prisutne interpretacije natpisa *ANDREE SCI AD HONOREM SOCIORVMQ MAIOREM* s jedne arkade kotorskog ciborija i pokušaj njegovog datiranja u rani srednji vijek, a samim time i kult svetih Petilovrijenaca.² Detaljnija analiza Ljube Karamana potvrdila je dataciju ciborija i klesanih reljefa u 9. stoljeće, dok je za sam natpis ustvrdio da je bio preklesan u 11. stoljeću.³ Interpretaciju koja u potpunosti isključuje povezanost kulta bokeljskih mučenika s natpisom na ciboriju donosi Ivan Stevović po kojem se on odnosi na sv. Andriju Stratilata.⁴ Posebnu pažnju trebalo bi dati nekolicini recentnijih članaka koji se bave opširnom analizom postojećih hagiografija, zapisa kroničara i povijesnih dokumenata.

Joško Belamarić donosi pregled postojeće historiografije te analizira kronike pri čemu navodi kako su dubrovački kroničari gradsku povijest pisali sukladno trenutnim događajima i političkim interesima kroz prizmu religiozne i crkvene uloge kronika, pa se pri tome više ističu uloge pojedinih biskupa.⁵ U skladu s tim treba čitati i zapise najstarijeg dubrovačkog kroničara Milecija, čiji su nam stihovi ostali sačuvani u prijepisu kroničara Nikole Ranjine.⁶ Milecije u heksametrima iznosi najvažnije crkvene događaje prema kojima kronološki izlaže gradsku povijest. Između ostaloga ističe godinu 1026., vrijeme biskupa Vitala i sudca Lampridija, kao godinu kada su u grad prenesena tijela svetih Petra, Lovre i

¹ Lav Krivić, "Kotorski sveci," *Crkva u svijetu*, Vol. 4 No. 5.-6 (1969), 508. Krivić navodi da su braća podnijela mučeničku smrt 840. godine kad je Kotor razrušen od Saracena. Legendu o njihovoj smrti i prijenosu tijela 1026. godine preuzima od dubrovačkog kroničara Junija Restića. Navodi da im je sljedeće godine u Kotorskom zaljevu sagrađena prva posvećena crkva, čiji se ostatci i danas vide. Prvi spomen o crkvi posvećenoj bokeljskim mučenicima u povijesnim spisima ipak nalazimo kasnije, tek 1326. godine.

² Ibid., 511. On ostavlja mogućnost da se natpis odnosi na sv. Andriju i njegovu braću, kako prevodi riječ *sociorum*, te da se nalazio u crkvi koja je bila podignuta u čast Petilovrijencima, a ne u Kotorskoj katedrali jer natpis ne odgovara poziciji ciborija.

³ Prema: Jovan J. Martinović, „Pokušaj rekonstrukcije ciborija kotorske katedrale,” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42 (2011), 352. Ljubo Karaman je epigrafski analizirao natpise na ciboriju te zaključio da je ovaj nastao tek u 11. stoljeću, ostavljajući mogućnost da se to dogodilo nakon 1026. godine i moguće izgradnje crkve posvećene mučenicima.

⁴ Ivan Stevović, „Sveti Andreja u kotorskom natpisu *ANDREE SCI AD HONOREM SOCIORVMQ. MAIOREM*,” *Zograf* 27 (1998.-1990), 23.-32. Sv. Andriju Stratilata izvori bilježe kao predvodnika mučenih kršćana te se često na njega u latinskim izvorima odnosi sintagma *sanctus Andrea Martyr cum sociis suis*, slično kao i na kotorskom ciboriju. Moguće je da su njegove relikvije u Kotor dospjele kad i one sv. Tripuna tj. u isto vrijeme kad i relikvije sv. Anastazije u Zadar.

⁵ Joško Belamarić, „Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika,” u: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu* (Split: Književni krug, 2001), 165.-199.

⁶ Nikola Ranjina, „Annali di Ragusa,” u: *Annales Ragusini Anonimi item Nicolai de Ragnina*, Monumenta Historiam Slavorum Meridionalium Volumen XIV (Zagreb: JAZU, 1883), 210, 211.

Andrije te nadodaje da je tom prilikom pronađena i glava sv. Vlaha.⁷ Belamarić navodi i druge izvore koji kao godinu translacije tijela mučenika navode 1249. godinu. Među njima su Anonimni dubrovački kroničar, Serafino Razzi i Jacopo Coleti.⁸ Odabir 1249. godine kao godine prijenosa tijela Belamarić dovodi u vezu s pitanjem dubrovačke jurisdikcije nad kotorskim teritorijem koji se nalazio pod vladarima ortodoksne vjere. Sličnih je razmišljanja i Richard Gyug koji iznosi tezu da su tijela prenesena u Dubrovnik za vrijeme biskupa Vitala, ali da je legenda nastala tek u 13. stoljeću kad je kulminiralo suparništvo Dubrovnika i Kotora. Po njemu je vjerojatnije da se prijenos tijela u Dubrovnik dogodio u 13. ili 14. stoljeću kad je između Kotora i Dubrovnika bio izražen natjecateljski duh za povlasticama u trgovanju sa zaleđem. Naime, vladari Raške, Nemanjići, pod čijom se vlašću Kotor tad nalazio, nastojali su katoličku manjinu u svojoj državi ograničiti od utjecaja Dubrovnika što se i dogodilo obnovom Barske nadbiskupije 1199. godine koja je 1142. godine bila vraćena u sastav Dubrovačke. Sama legenda o prijenosu relikvija trebala je odražavati prvenstvo i pravo katoličkog Dubrovnika na svete relikvije naspram ortodoksnog Kotora koji ne štiti katolike, nego je to zadaća Dubrovačke nadbiskupije.⁹

⁷ A. K. Matas, "Miletii versus", u: Biblioteka za povijest dalmatinsku od J. Gelčića 1 (1882): 9.-12. U članku su analizirani Milecijevi stihovi u kojima se nižu događaju do biskupa Leonarda koji je stolovao od 1206. do 1220. Sam Milecije navodi da je on njima svjedočio pa njegovo djelovanje možemo datirati u početak 13. stoljeća.

*(...)Post modicum tempus Vitale metropolitanus,
Iudice Lampridio, residentibus urbe Ragusa,
Corpora Laurentii, sed non illius adusti,
Andreae, Petri, non Christi discipulorum,
Caelitus ostensa, simul translata fuerunt,
Cum quibus et Blasii constat caput esse repertum,
1026 Millenus vicenus sextus cum foret annus.
Hos versus edidit Miletius hinc inde testis.
Vivant felices, quibus hic licet esse frequenter,
Tales reliquias videant habeantque revere
Lis fugiat, maneat pax, dant bona cuncta petenti (...)*

⁸ Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 14, (HAZU: Zagreb, 1883), 33.; Serafino Razzi, *Povijest Dubrovnika* (Dubrovnik: Matica Hrvatska, 2011): 51.-53. Talijanski dominikanac, autor *Povijesti Dubrovnika*, prvi put objavljene 1595. godine, donosi legendu o mučeništvu braće u Kotoru 1249. godine i njihovom prijenosu u Dubrovnik. Po njemu su braća nastradala od ruku pripadnika pravoslavne vjere i pokopana na mjestu uz obalu između Kotora i Herceg Novog. Nakon osam godina jedna pobožna žena iz Kotora imala je viđenje o njihovom mučeništvu. Nakon što ju je kotorski providur dva puta ismijao i odbio prenijeti njihova tijela u kotorsku prvostolnicu, žena se obratila dubrovačkim vlastima na što su oni odmah poslali galiju s predstavnicima klera. Tijela su pronašli gotovo cijela te ih iskopali uz svjetlost svijeća, pjevajući procesionalne pjesme. Po dolasku u Dubrovnik u procesiji su ih odnijeli u prvostolnicu gdje su položeni u kovčeg uz velike počasti. Na blagdan mučenika knez i Vijeće u procesiji odlaze svetkovati misu.; Jacopo Coleti, *Illyricum sacrum VI.-Ecclesia Ragusina cum suffraganeis, et ecclesia Thriziniensis et Catharensis* (Zagreb: Dominović, 2005), 13, 16, 47, 430.-432. Kao glavni izvor podataka o prijenosu tijela i rađanju kulta mu je poslužila Razzijeva knjiga.

⁹ R. F. Gyug, "The Dalmatian Martyrs: Legends and History in Thirteenth Century Dubrovnik", u: *Religion, Text and Society in Medieval Spain and Northern Europe: Essays in honor of J. N. Hillgarth* (2002): 200.-222.

U korist dataciji prijenosa relikvija u 13. stoljeće Gyug navodi i misal koji se čuva u oxfordskoj knjižnici Bodleian. Misal, danas poznatiji pod nazivom *Missale Ragusinum*, sadrži obrazac mise u čast svetih Petra, Lovre i Andrije. Analizom liturgijskih obrazaca, spomena ostalih svetaca zaštitnika te oblika slova beneventane, skloniji ga je datirati u skladu s gore navedenim godinama prijenosa, negoli u 12. stoljeće kako ga je datirao Miho Demović.¹⁰ Spomen bokeljskih mučenika i njihovog blagdana nalazimo i u popisu mučenika koji se ne nalaze u službenom rimskom martirologiju Francesca Ferrarija, izdanom u Mlecima 1625. godine, gdje je kao godina prijenosa navedena 1249. godina.¹¹ U nedavno objavljenom članku o kultu i štovanju svetih Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru, Vinicije Lupis datira podrijetlo kulta i translaciju tijela mučenika u Dubrovnik u 11. stoljeće, a to dokazuje sačuvanim relikvijarom ruke sv. Vlaha kojeg on datira u prvu četvrtinu 12. stoljeća.¹² Moćnik ruke je bio ukrašen emajliranim reljefima s prikazima dubrovačkih svetaca zaštitnika, uključujući i svete Lovru i Andriju, od kojih danas nedostaje jedan, a moguće da je prikazivao sv. Petra, bokeljskog mučenika.¹³

¹⁰ R. F. Gyug, *Missale Ragusinum. - The missal of Dubrovnik* (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1990), 37.-41, 315.-316.; Miho Demović, "Neumatski fragment dubrovačkog beneventanskog pontifikala," *Rad HAZU* 409 (1988), 225.-252.

¹¹ Francesco Ferrari, *Catalogus Generalis Sanctorum qui in Martyrologio Romano non sunt* (Mleci, 1625), 277.-278. Godinu mučeništva prenosi sa spomenika na kojem je bila uklesana i koji se nalazio u crkvi posvećenoj svecima.... *Andrea & soc. ex. Tab. Eccl. Ragusinae, ubi Corpora habentur. Passi sunt apud Ascriuium ann. fal. 1249. Ex monumentis eiusdem Eccles.*

¹² Vinicije Lupis, "Kult i štovanje sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru," u: *Zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Dani Stjepana Gunjače 2"* (2011), 152. Autor u članku ne donosi opširnija pojašnjenja ranije datacije relikvijara.

¹³ Lupis, "Kult i štovanje" , 153. Trojica svetaca, Sv. Andrija, Sveti Nerej i Sveti Ahilej, prikazani su arhetipski po bizantskom predlošku mladolika mučenika s crvenom chlamydom prebačenom preko haljine i crvenim paxom u drugoj ruci što sugerira da se ne radi o o apostolu Andriji. Lik sv. Lovre je odjeven u svijetloplavu haljinu i svijetlozelenu chlamydu. Na šestoj pločici, danas izgubljenoj, nalazio se lik sv. Zenobija ili sv. Petra, bokeljskog mučenika.

1. 2. Crkva svetih Petilovrijenaca – historijat istraživanja

Crkva svetih Petilovrijenaca dosad nije bila predmetom sustavnog istraživanja. Ostatke nekadašnje crkve koja se nalazila na sredini Straduna sa sjeverne strane možemo naći samo u arheološkim slojevima. Danas se na mjestu gdje je nekad bila crkva nalazi palača koja je sagrađena početkom 19. stoljeća nakon prodaje ruševne crkve na dražbi.¹⁴ Od nekadašnje crkve i kulta samo se sačuvao naziv ulice Petilovrijenci. Premda raniji historičari poput Razzija navode da je gradnja crkve započela već sredinom 13. stoljeća, dokumenti vezani uz gradnju i kasnije nadogradnje crkve, koje je objavio Lukša Beritić, dokazuju da je odluka o gradnji prve crkve donesena tek 1363. godine.¹⁵ Beritić donosi i druge važne dokumente poput onog o gradnji zvonika početkom 15. stoljeća, točnije 1419. godine kada je odlučeno da se sagradi zvonik na tri zvona.¹⁶ U velikom potresu 1667. crkva se urušila, pa je 1676. odobren nacrt za novu crkvu čija je izgradnja započela 1677., a završena 1703. godine.¹⁷ Vojnović u studiji o državnim rizničarima u Dubrovniku, donosi podatke vezane uz obnovu grada nakon potresa, a među njima i o crkvi Petilovrijenaca. U članku od graditeljskim aktivnostima Ilije Katičića u Dubrovniku i Perastu, Katarina Horvat.-Levaj donosi nekoliko podataka vezanih uz obnovu crkve nakon potresa: tijekom 1705. i 1706. godine u dva je navrata za obnovu crkve dodijeljeno 200, odnosno 300 dukata pri čemu je ukupni trošak obnove iznosio 2921,29 dukata.¹⁸ U jednoj molbi Vijeću umoljenih 1712. godine, Ilija Katičić, dubrovački graditelj i voditelj posljednje faze izgradnje katedrale, navodi da je između ostalog radio na izgradnji crkve svetih Petra, Lovre i Andrije. Najvjerojatnije je da on nije bio autor modela crkve koji je odobren tridesetak godina ranije.¹⁹ Vojnović donosi da je krajem 18. stoljeća crkva bila u jako ruševnom stanju te je 1801. godine prodana na dražbi Mati Nika Sorkočevića za 12 000 dukata i porušena.²⁰ U svom članku Beritić navodi da je od novca koji je dobiven prodajom materijala u katedrali

¹⁴ Kosta Vojnović, „Dodatak raspravi: Državni rizničari Republike Dubrovačke,“ *Starine JAZU* 28 (1896), 252.

¹⁵ Seraffino Razzi, *Povijest Dubrovnika*, 51.-53; *Annales Ragusini Anonimi*, 33; Nikola Ranjina, „Annali di Ragusa,“ 219.; Lukša Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10 (1956), 58.

¹⁶ L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku,“ 59.

¹⁷ Ibid., 59. Beritić kao godinu završetka donosi 1702. preuzetu od iz članka K. Vojnovića koji navodi da je 1702. godina zadnjeg upisa u Libro della Fabbricha, no godina zadnjeg upisa je 1703.

¹⁸ Katarina Horvat.-Levaj, "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta – Nove spoznaje o životu i djelu dubrovačkog graditelja i klesara", *Analni Dubrovnik* 44 (2006), 198.

¹⁹ Ibid., 198.

²⁰ K. Vojnović, „Dodatak raspravi,“ 252.

izgrađen oltar svetih Petilovrijenaca i naručena oltarna pala.²¹ Od recentnijih radova, valjalo bi spomenuti i Vinicija Lupisa, koji u svom članku, osim navođenja već spomenutih podataka, uspoređuje i prikaze slike na nekoliko sačuvanih prikaza grada te na srebrnom reljefu sv. Vlaha, o čemu će više govora biti kasnije.²²

Svi gore navedeni dokumenti objavljeni su i analizirani u nekoliko znanstvenih članaka, ali dosad ih je cjelovito monografski interpretirao samo Vinicije Lupis. Lupis je djelomično koristio i arheološku dokumentaciju nedavnih istraživanja koju je komponirao u skladu sa svojim zaključcima, nesvjestan postojanja nekoliko dokumenata koji se čuvaju u dubrovačkom arhivu, a koji bi zasigurno pridonijeli jasnijoj interpretaciji i drugačijem tumačenju. Cilj mog rada je donijeti sveobuhvatnu interpretaciju koristeći, osim već poznatih dokumenata, i neobjavljene dokumente iz Državnog arhiva u Dubrovniku, Arhiva dubrovačke biskupije te cjelovitu arheološku dokumentaciju. U radu će jasno biti naznačene dvije faze gradnje, srednjovjekovna i barokna, te doneseni podaci o pregradnji crkve 1631. godine. Naglasak će biti stavljen i na interpretaciju barokne crkve koja je sudeći po arheološkim ostacima bila kružnog tlocrta, čime će se svi poznati dokumenti, materijalni ostatci i slikovni prikazi zaokružiti u jasnu cjelinu.

²¹ L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku," 59.

²² V. Lupis, "Kult i štovanje," 157.

2. Kult i crkva Petilovrijenaca u pisanjima dubrovačkih kroničara

U pisanjima dubrovačkih kroničara od 15. do 19. stoljeća, Anonima, Nikše Ranjine (1494.-1582.) Ivana Gundulića (1589.-1638.) i Junija Restića (1755.-1814.), nalazimo nekoliko spomena kulta i crkve Petilovrijenaca. Legende o mučeništvu i prijenosu tijela koje donose razlikuju se u zanemarivim detaljima, pa je vjerojatno da im je kao predložak poslužio neki stariji izvor. Kronike Nikše Ranjine i Junija Restića imaju najviše dodirnih točaka i istovjetnih događaja. Anonimova se kronika oslanja na Milecijeve stihove, dok u Gundulićevoj ne nalazimo nove podatke o podrijetlu kulta u Dubrovniku. Ranjina, kod kojeg nalazimo i kronološki najraniji spomen Petilovrijenaca, i Restić pišu o trojici braće koja su nastradala od heretika te su se ukazali jednoj pobožnoj ženi u snu, otkrivajući lokaciju svoga tijela i pritom joj naređujući da ode vlastima s porukom da iskopaju njihova tijela.²³ Nakon nekoliko uzastopnih odbijanja od kotorskih vlasti, mučenici su joj se opet ukazali u snu i rekli da se za pomoć obrati Dubrovčanima koji su odmah poslali galiju. Kad su Dubrovčani iskopali njihova tijela uz svjetlost svijeća, pjevajući procesionalne pjesme, na tom mjestu su se pojavila tri izvora vode. Neka sila im nije dopuštala isploviti pa su se vratili provjeriti jesu li što zaboravili i našli dio ruke. Po povratku u Dubrovnik odlučeno je da će se njihov blagdan štovati 7. srpnja. Prema Ranjini, tijela su po dolasku u Dubrovnik u procesiji pohranjena u crkvu sv. Stjepana Prvomučenika, dok Restić piše da su tijela u procesiji odnesena u prvostolnicu gdje su spremljena u jednu škrinju.²⁴

I Ranjina i Restić translaciju tijela datiraju u 1026. godinu. Ranjina vezuje legendu o pronalasku tijela mučenika uz vladavinu biskupa Vitala, bazirajući se na Milecijevim stihovima čiji prijepis i donosi. Navodi da je tad pronađena glava sv. Vlaha, ali spominje i drugu priču o Grku koji ju je donio u grad i za to dobio 500 dukata.²⁵ Restić vremenski okvir pronalaska i prijenosa tijela također određuje pojavljivanjem relikvije glave sv. Vlaha, koju

²³Nikola Ranjina, „Annali di Ragusa,“ 202. Donosi podatak o biskupu Ivanu koji je 980. godine proglašen prvim dubrovačkim biskupom te ga navodi kao autora koji je zapisao mučenništvo svetih Petra, Lovre i Andrije. Osim njega, nijedan drugi dubrovački kroničar ne spominje ovaj podatak. Moguće da ga je zamijenio s biskupom Ivanom III. iz Venecije (1238.-1252.) za vrijeme čijeg biskupovanja datira početak gradnje crkve.; *Chronica Ragusina Junii Restii (Ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451.-1484), Monumenta Historiam Slavorum Meridionalium Volumen XXV, 41.*

²⁴„Chronica Ragusina Junii Restii,“ 41.

²⁵ Nikola Ranjina, „Annali di Ragusa,“ 210.-211.

je neki Grk donio u grad i za to dobio znatnu količinu srebra. Obojica analista zapisali su da je kralj Raške bezuspješno pokušao osvojiti Dubrovnik na blagdan Petilovrijenaca. Ranjina tvrdi da se to dogodilo 1185., a Restić 1184.²⁶ U analima anonimnog kroničara, pisanim u 16. stoljeću, kao godina prijenosa tijela u Dubrovnik navodi se 1249., dok su braća mučena i pokopana 1161. godine. Nakon osamdeset godina ukazali su se jednoj kotorskoj udovici i rekli joj da naloži predstavnicima vlasti u Kotoru da prenesu njihova tijela, na što je bila ismijana. Kad su joj se opet ukazali, poručili su joj da ode u Dubrovnik i kaže Dubrovčanima da njihova tijela iskopaju i prenesu u grad. Legenda anonimnog kroničara u više se pogleda poklapa s prethodno spomenutim legendama koje donose drugi kroničari. Anonim, kao i Restić, piše da su relikvije po dolasku u Dubrovnik spremljene u škrinju u katedralu sv. Marije.²⁷

Kroničari donose i podatke o gradnji crkve posvećene sv. Petru, Lovri i Andriji, izuzev Junija Restića kod kojeg ne nalazimo nijedan spomen crkve. Nikola Ranjina piše da je 1239. godine, za vrijeme biskupa Ivana, koji se rodio u Veneciji i koji je na biskupskoj katedri naslijedio biskupa Leonarda, zadnjeg kojeg Milecije spominje u svojoj kronici, započela gradnja crkve na gradskoj Placi. Troškove izgradnje u iznosu od 1200 dukata podmirili su dubrovački trgovci, a na sam blagdan Petilovrijenaca u procesionalnoj povorci išla se slaviti misa u spomenutu crkvu.²⁸ Po Anonimu, gradnja crkve je započela dvije godine nakon prijenosa tijela, 1251. godine, a trošak od 1200 dukata pokrili su dubrovački trgovci. Za blagdan Petilovrijenaca u crkvu je išla procesionalna povorka predvođena Malim vijećem.²⁹ Jedini koji donosi točnu godinu izgradnje crkve, koja odgovara sačuvanoj odluci Velikog vijeća, je Ivan Gundulić koji navodi da se 1363. godine počela graditi crkva svetih Petra, Andrije i Lovre.³⁰

²⁶ N. Ranjina, „Annali di Ragusa,” 218.; „Chronica Ragusina Junii Restii,” 60.

²⁷ „Annales Ragusini Anonimi,” 33.

²⁸ N. Ranjina, „Annali di Ragusa,” 219.

²⁹ „Annales Ragusini Anonimi,” 33.

³⁰ Chronica Ragusina Junii Restii (Ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451.-1484), Monumenta Historiam Slavorum Meridionalium Volumen XXV, 392.

3. Sv. Petilovrijenci kao državni kult

U srednjovjekovnom poimanju stvarnosti i izgrađivanju zajednice svetački kultovi su imali važnu ulogu u oblikovanju gradskog identiteta. Kult sveca, gradskog zaštitnika, trebao je odražavati čvrstu tradiciju i podrijetlo njihovih građana, ali je štovanje nekog sveca kao zaštitnika odražavalo i određene političke konotacije i pretenzije, pa se u skladu s tim formirala hagiografska i ikonološka slika sveca koja se izražavala kompleksnim javnim ritualima i drugim oblicima štovanja. U Dubrovniku, uz danas jedinog štovanog zaštitnika sv. Vlaha, kroz stoljeća je postojalo nekoliko svetaca čije su svetkovine bile unesene u službeni kalendar blagdana i na čiji je blagdan bilo obavezno procesionalno štovanje kojem su morali prisustvovati knez i određen broj članova Malog vijeća.³¹ Gledajući svece čijem su štovanju Dubrovčani bili skloni, primjećujemo da se uglavnom radi o mladenačkim svecima poput Sv. Srđa i Bakha, sv. Nereja, Sv. Pankracija, Sv. Ahileja ili sv. Petronile, izuzev staračkog lika sv. Vlaha.³² U takvu tradiciju mladi bokeljski mučenici su se lako uklopili. Zbog sklonosti skupljanju svetačkih relikvija i običaja da se neki važni događaj memorira na određeni blagdan, proučavajući arhivsku građu možemo rastumačiti kakav je status pojedini kult uživao tijekom stoljeća.

U gradskim statutima, tako i u onom dubrovačkom iz 1272. godine, navode se blagdani na koje je rad zabranjen, štoviše navedena je kazna onima koji tu odredbu prekrše.³³ O početcima štovanja nekih kultova govori i najstariji sačuvani popis moćnika dubrovačke katedrale iz 1335. godine, u kojemu se navode i moći svetih Petra, Andrije i Lovre.³⁴ Važna godina u kontekstu štovanja blagdana Petilovrijenaca kao državnog blagdana je 1363. kada je epidemija kuge prestala uoči njihovog blagdana. U znak zahvalnosti, odlukom Velikog vijeća, podignuta im je crkva na reprezentativnom mjestu u gradu, na sredini gradske Place na kojoj je 1348. započela gradnja crkve gradskog zaštitnika, sv. Vlaha. Isti razlog gradnje donosi i De Diversis u svom *Opisu slavnoga grada Dubrovnika*

³¹ Nella Lonza, „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo: Dubrovački primjer,“ u: *Hagiologija. Kultovi u kontekstu* (Zagreb: Leykam, 2008), 106.

³² J. Belamarić, „Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika,“ 174.

³³ N. Lonza, „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo“ 106.

³⁴ A. Liepopili, *O Dubrovačkom moćniku razjašnjenja nekih pitanja* (Dubrovnik, 1934.). Vidi: Lupis, "Kult i štovanje," 152.

iz 1440. godine.³⁵ U članku koji se bavi građom državnih institucija kao vrelom za proučavanje kultova svetaca zaštitnika u Dubrovniku, Nella Lonza donosi nekoliko dokumenata i popisa koji nam pomažu razjasniti kakav status je kult Petilovrijenaca imao od sredine 14. stoljeća.³⁶ Od tada možemo pratiti njegov razvoj sve do pada Republike i zamiranja kulta. Nalazimo ga uvrštenog u *Knjigu svih reformacija*, točnije u prijepisu svih važnih blagdana iz 1378. godine, zatim na popisu dana kada se služi misa u kapeli u Kneževom dvoru te u lopudskom i stonskom kalendaru.³⁷ Odredba donesena 1552. godine nalaže da u procesiji na blagdan Petilovrijenaca kneza mora pratiti barem šest članova Malog vijeća što se slaže s opisom De Diversisa, Razzija, ali i anonimnog dubrovačkog kroničara.³⁸ Serafino Razzi spominje da su se relikvije svetih Petilovrijenaca nalazile u crkvi sv. Vlaha, a to potvrđuje i vizitator Francesco Sormano.³⁹ Zahvaljujući zapisima Cerve i Matteija poznato je da je u 18. stoljeću postojalo devet moćnika, uz četiri izgubljena tijekom vremena, te ostaci svetih tijela koja su se čuvala u pozlaćenoj škrinjici.⁴⁰ Moći trojice mučenika posjedovao je i franjevački samostan Male braće.⁴¹

U svojoj knjizi o državnom ceremonijalu i blagdanima Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeća, Nella Lonza donosi i povijest službenog štovanja trojice mučenika u Dubrovniku.⁴² Navodi rutu procesije na njihov blagdan koja je išla do njima posvećene crkve i to kraćom rutom, ne prolazeći do crkve sv. Vlaha: od katedrale, preko Ulice od Puča, kroz Široku te Placom do crkve. U procesiji su se nosile relikvije svetaca i slika Gospe od Porata, a u procesiji su sudjelovali i dominikanci i franjevci te pripadnici bratovština.⁴³

³⁵ Filip de Diversis, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, prev. Zdenka Janeković Römer (Zagreb: Dom i svijet, 2004): 46. *Tako se slavi i blagdan nekih mučenika, upravo svetog Lovrijenca, svetog Petra i svetog Andrije, čija su tijela božanskom objavom bila pronađena kod Kotora i prenesena u Dubrovnik. Njima se u čast ide 7. srpnja u procesiji do njihove crkve, jer je tog dana, kako sam čuo prestala kuga.*

³⁶ N. Lonza, „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo“, 104.-112.

³⁷ Ibid., 118.

³⁸ „Annales Ragusini Anonimi“ 33.

³⁹ Archivio Secreto Vaticano, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap., 16 (Giovanni Francesco Sormano, 1573.-1574) (dalje u tekstu: ASV, Visita Ap., Sormano). folio 537v. *Caput Sancti Petri Laurenti argentea tegmine(...)*

⁴⁰ Nella Lonza, *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću* (Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009), 244.

⁴¹ S. M. Cerva, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, 461. Prema: N. Lonza, *Kazalište vlasti*, 244.; Serafin Marija Crijević, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, priredio Relja Seferović (Dubrovnik : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2008).

⁴² N. Lonza, *Kazalište vlasti*, 236, 244.-245, 405.-406, 422.

⁴³ Ibid., 405.-406.

Tijekom 18. stoljeća štovanje svetih Petilovrijenaca u Dubrovniku počinje gubiti značaj koji je imao u prethodnim stoljećima. Sačuvani troškovnik blagdanskog slavlja govori da se radilo o procesiji srednjeg ranga.⁴⁴ Nedostatak novca uslijed potresa i stradanje crkve sv. Vlaha u požaru su utjecali na nedovršavanje mjesta kulta, crkve, pa je zbog toga je i samo štovanje svetaca bilo u opadanju te se manje novca izdvajalo u tu svrhu. Takav status kulta odgovara i popratnom fizičkom propadanju crkve koja je u konačnici porušena, a sam kult preseljen u katedralu gdje je sagrađen mramorni oltar posvećen Petilovrijencima.

⁴⁴ N. Lonza, „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo,“ 118.

4. Srednjovjekovna crkva

4.1. Pisani izvori

Premda dubrovački kroničari navode da je crkva posvećena svetim Petilovrijencima sagrađena još sredinom 13. stoljeća, odluka o gradnji crkve potvrđuje da je gradnja počela tek stoljeće kasnije.⁴⁵ Godine 1363. Veliko vijeće određuje trojicu prokuratora za izgradnju crkve na Placi ispod kuće Priboja Plutka (*Prima pars est de faciendo ecclesiam sanctorum Petri, Laurencij et Andree in terminis sub domo Priboe Plutcho in platea...*).⁴⁶ Da se na tom mjestu nije nalazila ranija crkva potvrđuje otkup drvenih kuća koje su se nalazile na toj lokaciji (*...ad extimandum domos lignaminis illorum, qui debent deiectari quo in loco ubi debet edificari ecclesia beatorum Petri, Laurencij et Andree...*).⁴⁷ Gradnja crkve se odvijala kroz cijelo stoljeće što potvrđuje odluka iz 1399. godine kada je odlučeno da se prokurateure opskrbi drvom potrebnim za gradnju te da im se odobri kredit za dovršetak crkve.⁴⁸ Može se pretpostaviti da je početkom 15. stoljeća crkva bila pri završetku jer se 1419. donosi odluka o gradnji zvonika na tri zvona, odnosno zvonika na preslicu.⁴⁹

Kao poticaj za gradnju crkve već je nekoliko puta spomenuta pošast kuge koja je čudesno zaustavljena o blagdanu svetih Petilovrijenaca. No Joško Belamarić iznosi i drugi mogući razlog gradnje crkve.⁵⁰ Prema Farlatiju, dubrovačka je biskupija uspjela nakratko 1349. godine ponovno zadobiti kotorsku biskupiju. Kao posljedica toga, u crkvi sv. Jurja u Perastu posvećuje se oltar dubrovačkih zaštitnika svetih Ahileja i Nereja. Razmirice između dva grada su se produbile 1358. godine kada je Dubrovačka republika zaratila s Vojislavom Vojinovićem⁵¹ koji je zahtijevao od Dubrovčana predaju Pelješca. U prvom okršaju (1359.-

⁴⁵ Liber omnium reformationum, 277. Vidi: L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku," 58.; V. Lupis, "Kult i štovanje," 153.

⁴⁶ Liber omnium reformationum, 281. Vidi: L. Beritić, „Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku,” 58.

⁴⁷ Liber omnium reformationum, 282. Vidi: L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku," 58.

⁴⁸ L. Beritić, „Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku,” 58; V. Lupis, „Kult i štovanje,” 156.

⁴⁹ L. Beritić, „Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku,” 59.; V. Lupis, „Kult i štovanje,” 156.

⁵⁰ J. Belamarić, „Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika,” 178.

⁵¹ Rodom iz srpske vlastelinske loze Vojinovića, karijeru je započeo na dvoru cara Dušana koji ga je 1358. godine proglasio humskim knezom. Iste te godine, Zadarskim mirom je Venecija protjerana s istočne obale Jadranskog mora, koja je došla pod upravu ugarskog kralja Ludovika I. Dubrovnik je uspio isposlovati određenu autonomiju te je zadržao pravo slobodne trgovine s Ugarskom, ali i srpskim zemljama koje su u Ugarskoj vidjele neprijatelja. Vojislav Vojinović je kao humski knez iskoristio dobre odnose Dubrovnik i Ugarske kao izliku za prisvajanje dubrovačkog teritorija, Stona i Pelješca.

1360.) Kotor se držao nepristrano, no u drugom (1361.-1362.) je pristao uz Vojinovića. U svjetlu ovih događaja Belamarić sugerira i politički razlog donošenja odluke o gradnji crkve, odnosno, pritisak na Kotor putem posvajanja spornih kultova zaštitnika.

U to vrijeme u Dubrovniku je bila izražena graditeljska aktivnost kao posljedica naglog porasta trgovine i akumuliranja novčanih sredstava u Republici. Grade se reprezentativne palače, poput one vojvode Sandalja Hranića na današnjoj Držičevoj poljani, obnavlja se Knežev dvor, završava se gradnja dominikanskog samostana, odnosno podiže kapitularna dvorana, sakristija i trijemovi klaustara te se obnavlja urušeno krilo klaustara franjevačkog samostana. Urušene svodove franjevačkog samostana, upotrebom starijeg materijala, obnovili su majstori Radin Bogetić i Božidar Bogdanović, koji su zajedno radili na nekoliko projekata u to vrijeme.⁵² Iz dokumenta iz godine 1425. saznajemo da Božidar Bogdanović radi i na izgradnji zvonika crkve svetih Petra, Andrije i Lovre.⁵³

Na nacrtu Dubrovnika iz 16. stoljeća, koji se čuva u arhivu u Torinu, s velikom preciznošću je prikazan gradski raster, položaj građevina te tlocrt najvažnijih crkava i gradskih institucija.⁵⁴ Na njemu se jasno vidi položaj crkve Petilovrijenaca na sredini glavne gradske ulice. Tlocrtno je crkva bila jednobrodna s upisanom apsidom te bočnom stranom polegnuta na ulicu. Tlocrt crkve je jednostavan, kao i onaj franjevačke crkve na početku ulice, uz gradska vrata, ali daleko manjih i skromnijih dimenzija. Izgledno je da se glavni ulaz u crkvu, kao i kod franjevaca, nalazio na bočnoj strani crkve. Nedavno vršena arheološka istraživanja na mjestu gdje se crkva nekad nalazila potvrđuju točnost Torinskog nacрта, izuzev apside, koja je bila istaknuta u prostoru, a ne upisana.⁵⁵ Važnost Torinskog nacрта za

⁵² U ime kamenarskog ceha naručuju zajedno 1428. kod slikara Ivana Ugrinovića slikanu zastavu, koja se nosila na praznik Sv. Vlaha. Kako su bili poznati majstori svodova, povjerena im je 1435. gradnja nekih svodova od opeke u Dvoru. Godine 1445. rade zdenac, 1446. zidaju kuću s dvorištem knezu u Slanome i kuću Dragoju Sorkočeviću, 1447. pregrađuju kuću Galeaca Brunjola, a 1448. grade tri svoda u kući Iva F. Sorkočevića. Vidi: Ivan Matejčić, *Radin Bogetić*, u: Hrvatski biografski leksikon 2, prir. T. Macan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1989.

⁵³ DAD, Cons. Min. 3, f 257r. Renata Novak.-Klemenčić, "Obnova spomenikov v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoljeća," *Arhitekturna zgodovina* 2 (2014), 13. *Pro bosidar et radan lapicidas...Captum fuit de dimittendo Bosidar lapicidam ire ad calcariam suam ita tam quam nemini possit laborari prout quod calcarie sue ita tam quod Radan socius eius attendere debeat ad laborerium campanelis sanctorum laurentii petrii et andree. Preter quod se magistri predicti essent occupati ad laboreria conventis sancti francisci videlicet voltarum quod sequire debeant laboreria voltarum predicta.*

⁵⁴ Ilario Principe, „Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.-XVII.,” u: *Dubrovnik* 1 (1991), 339.-354.

⁵⁵ Zaštitni arheološki radovi u prostorima OTP banke na Stradunu tijekom 2009. godine izvršila je tvrtka Dom Izgradnja, dok je arheološki nadzor vršio Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Nacrte ostataka zidova crkve Petilovrijenaca izradila je dipl.ing.arh. Zvezdana Tolja, kojoj se zahvaljujem na ustupanju dokumentacije.

istraživanje tlocrta crkve dodatno potvrđuje i nekoliko likovnih prikaza crkve Petilovrijenaca na kojima ne nalazimo jedinstveni prikaz arhitekture, odnosno položaja crkve jer je na pojedinim njezino usmjerenje sjever.-jug, a na drugim istok.-zapad. Točnost Torinskog nacrtu potvrđuju i vjerodostojni prikazi ostalih građevina u Dubrovniku. Opširnija analiza likovnih primjera s prikazima crkve bit će donesena u zasebnom poglavlju.

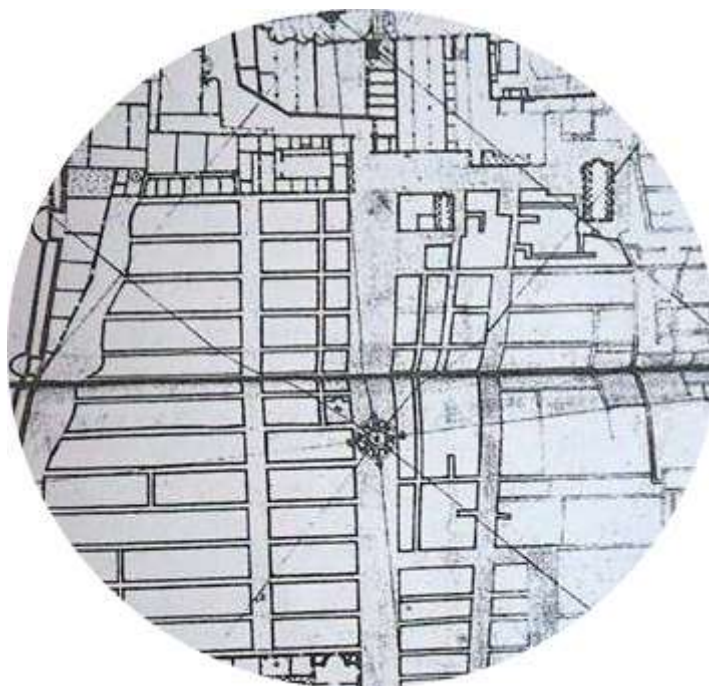
4.2. Likovni prikazi srednjovjekovne crkve

Slika 1 Prikaz crkve sv.Petra, Lovre i Andrije na reljefnom prikazu sv. Vlaha iz 15. stoljeća (preuzeto iz: Danko Zelić, "Dva požara, dvije obnove, dva stila," 117.)

O izgledu srednjovjekovne crkve Petilovrijenaca možemo raspravljati na temelju nekoliko likovnih primjera sačuvanih na prikazima grada Dubrovnika. Razlog nekoliko sačuvanih veduta grada leži i u tome što je prikaz grada bio jedan od atributa sv. Vlaha, najčešće kako ga nosi na dlanu. Većinu prikaza ne možemo smatrati vjerodostojnim dokumentarističkim prikazima grada jer je veliki broj stranih slikara radio po pisanim opisima ili nedovoljno točnim skicama domaćih umjetnika prikazujući irealne konture grada i njegove građevine. Ipak, postoji nekoliko prikaza Dubrovnika koji se ističu vjernim

prikazom gradskih zidina te urbanističkog plana grada s gotovo dječjim smislom za detalje.⁵⁶ Na njima se jasno vidi i položaj crkve Petilovrijenaca. Među najranijima je prikaz grada na srebrnom reljefu sv. Vlaha, nastalom u 15. stoljeću (Sl. 1). Na reljefu se crkva, pravilno orijentirana, nalazi posred Straduna, prekidajući niz kuća koje su se protezale od Sponze prema zapadu, a čija su prizemlja bila rastvorena trijemovima prema glavnoj ulici. Vidljiv je ulaz u crkvu Petilovrijenaca sa Straduna, slično kao i kod franjevačke crkve. Južni zid je bio rastvoren s dva prozora i rozetom nad ulazom, dok se nad pročeljem nalazio zvonik na preslicu.⁵⁷

Slika 2 Tlocrt crkve Petilovrijenaca u Dubrovniku, 16. stoljeće (preuzeto: I.Principe, „Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.-XVII.,,“)

Više o tlocrtu crkve saznajemo iz sačuvanog plana grada iz druge polovice 16. stoljeća, poznatijeg kao Torinski nacrt (Sl. 2). Na njemu je crkva ucrtana posred glavne ulice, s upisanom apsidom i pružanjem u smjeru istok.-zapad. Pala koja se čuva u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku prikazuje Blaženu Djevicu Mariju sa svetim Vlahom i Franjom, a u pozadini je naslikana veduta grada. Sliku je netom prije potresa, 1657./1658. godine

⁵⁶ Vedrana Gjučić Bender, „Prikazi Dubrovnika u slikarstvu,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38 (2009): 218

⁵⁷ Milan Rešetar, „Slike starog Dubrovnika“ , *Narodna starina* III/8 (1924.): 178.

naslikao Antonije de Bellis, potpisavši se kao ADB.⁵⁸ Crkva je prikazana i na ovoj veduti, no zbog oštećenja pojedinih dijelova slike, izgled crkve Petilovrijenaca se teško razaznaje.

Najvjerodostojnijim prikazima Dubrovnika prije potresa smatraju se tri kopije vedute koja prikazuje grad gotovo kartografskom točnošću. Danas se one nalaze u posjedu Dubrovačkih muzeja, Društva prijatelja dubrovačke starine⁵⁹ (Sl. 4) i Franjevačkog samostana Male braće⁶⁰ (Sl. 3).

Slika 3 Crkva sv. Petilovrijenaca
Veduta Dubrovnika, nepoznati slikar,
Franjevački samostan u Dubrovniku

Slika 4 Crkva sv. Petilovrijenaca
Veduta Dubrovnika, restauratorska kopija
nastala po uzoru na originalnu sliku iz obitelji
Saraka, Društvo prijatelja dubrovačke starine

Na prikazima, crkva Petilovrijenaca se nalazi na sredini Straduna, u nizu građevina sa sjeverne strane. Kao i na prethodnom prikazu, na ove dvije slike, u posjedu DPDS.-a i samostana Male Braće, glavni ulaz u crkvu je bio sa strane Straduna, s rozetom iznad portala te južnim pročeljem rastvorenim prozorima. No za razliku od prethodnih prikaza, poput

⁵⁸ V. Gjukic Bender, „Prikazi Dubrovnika u slikarstvu,“ 229.

⁵⁹ Društvo prijatelja dubrovačke starine (dalje u tekstu: DPDS) je 2009. godine otkupilo sliku koja se nalazila u posjedu trogirске obitelji Delalle. Slika je nekoć bila u posjedu dubrovačke obitelji Saraka. Tijekom godina je pretrpjela oštećenja zbog neprikladnog skladištenja pa joj se mjestimično izgubio slikani sloj. Slika je nastala u prvoj polovici 17. stoljeća i predstavlja jedinstven dokumentarni prikaz tog doba.

⁶⁰ Slika koja se nalazi u zbirci samostana Male braće u Dubrovniku je kopija nastala po originalnoj slici u posjedu obitelji Saraka. Premda se do sada njezin autor smatrao nepoznanicom, nedavno pronađeni dokumenti među rukopisima vraćenima s Košljuna u Dubrovnik, sugeriraju da bi se moglo raditi o slikaru Zebedeu Picciniju koji je povezan s obnovom klaustera spomenutog samostana. U rukopisu troškova novca dobivenog prodajom otoka i samostana Dakse, zapis od 20. kolovoza 1872. godine govori da je slikaru plaćeno 119 fiorina za radove u crkvi (...al Pittore Zebedeo Piccini p. lavori in chiesa). (<http://dubrovniknet.hr/novost.php?id=30529#.VPjF3PnF.-Ck>, pristup: 25. 04. 2015.). Više: Danko Zelić, „Veduta Dubrovnika (kat. br. 52)“, u: *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj* (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2015), 236.-238.

onoga na srebreom reljefu sv. Vlaha, na njima crkva nije prikazana vjerodostojno jer joj je fasada postavljena okomito na Stradun, a crkva se pruža u smjeru sjever.-jug, a ne istok.-zapad kako je pokazala arheologija. Određene nelogičnosti bi se dale pripisati autorovoj umjetničkoj slobodi, ali i mogućnosti da je autor htio dodatno vizualno naglasiti da se radi o crkvi ili se jednostavno orijentirao prema njenom glavnom ulazu koji se nalazio na Stradunu.

4.3. Analiza srednjovjekovne crkve

Gradnju crkve Petilovrijenaca treba promatrati u kontekstu izgradnje grada i formiranja identiteta kroz štovanja svetačkih kultova. Četrnaesto stoljeće je vrijeme intenzivne gradnje u Dubrovniku kada započinje gradnja franjevačkog (1317.) i dominikanskog samostana (1301.) te gradnja crkve gradskog zaštitnika sv. Vlaha (1348.). Odluka o gradnji crkve Petilovrijenaca na glavnoj gradskoj ulici, u blizini crkve sv. Vlaha, govori o važnosti njihovog kulta. Rezultati nedavno vođenih arheoloških istraživanja otkrili su zidove i temelje apside srednjovjekovne crkve te potvrdili njezin tlocrt. U skladu s tradicijom, crkva je bila jednobrodna, pravilno orijentirana, s istaknutom polukružnom apsidom. Istražni radovi nisu otkrili gdje se nalazio ulaz u crkvu, no sačuvani slikovni prikazi (više o njima u kasnijem poglavlju) svjedoče da se ulaz nalazio sa strane Straduna, a pripadajuća je južna fasada bila rastvorena prozorima s rozetom nad ulazom (*Sl. 1*). Početkom 15. stoljeća crkvi je dodan zvonik na preslicu. Od arheoloških ostataka, izuzev zidova, nije sačuvano ništa, pa je stoga o arhitektonskom izričaju i dekoraciji crkve moguće tek nagađati pomoću komparacija.⁶¹

Arhitektonski tip jednobrodne crkve s istaknutom apsidom predstavlja najjednostavniji tip sakralne građevine i kao takav je prisutan duž istočne obale Jadrana, još od romanike. Danas ga još uvijek možemo iščitati na romaničkoj crkvi sv. Jakova Pipunara na Pelinama. Skromne dimenzije crkve Petilovrijenaca, čija je dužina približno 13 metara, zasigurno su bile uvjetovane i veličinom zemljišta na kojem se gradila, odnosno dimenzijama blokova stambene arhitekture sjeverno od Straduna, zacrtane krajem 13. stoljeća.⁶²

O značaju crkve u religioznom životu grada govori ne samo njezin istaknuti položaj na Stradunu nego i uloga koju je imala u državnom ceremonijalu. Crkva sv. Petilovrijenaca i crkva sv. Vlaha, koja je također sagrađena kao zavjet za prestanak kuge 1348. godine, su

⁶¹ Zahvaljujući opisima vizitatora Sormana, znamo da je crkva u 16. stoljeću bila u dobrom stanju, bez većih oštećenja te je bila ukrašena oltarima. Osim glavnog oltara, u crkvi su se nalazila još tri oltara posvećena Blaženoj Djevici Mariji, Sv. Petru i Lovri te Pohodaženju Blažene Djevice Marije, na kojima su se nalazile oltarne pale.

⁶² Više: Danko Zelić, „Utilitas et lucrum — općinske kuće u srednjovjekovnom Dubrovniku,“ u: Zbornik Dana Cvita Fiskovića, sv. III (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2010.) 9–24.

bile jedine crkve posvećene gradskim zaštitnicima podignute od strane komune na reprezentativnom mjestu u gradu, na Stradunu.

4.4. Opis opreme crkve u vizitaciji Giovannija Francesca Sormana

O arhitektonskim značajkama srednjovjekovne crkve Petilovrijenaca saznajemo iz opisa, dokumenata i sačuvanih likovnih primjera. O izgledu unutrašnjosti, broju oltara i njihovom patronatu tj. naručiteljima možemo pročitati u zapisima apostolskog vizitatora Giovannija Francesca Sormana, biskupa Montelfeltra, koji u Dubrovniku boravi od 8. listopada 1573. do 26. travnja 1574., a zadaća mu je bila sastaviti izvještaj o dubrovačkoj nadbiskupiji, svim crkvenim građevinama te se pobrinuti da se provedu odluke Tridentskog sabora. Opis crkve Petilovrijenaca započinje glavnim oltarom za kojeg navodi da ne primjećuje da se na njemu nalazi tabernakul i Presveto (*Non reperto tabernaculo neque sanctissimo sacramento...*).⁶³ No zato piše da se na njemu nalazila jedna drvena pala s brojnim figurama ukrašenim zlatom, ali pomalo oronula (*...anconam vero est lignea cum multis figuris aliquibus ex partibus auratis et antiquis sed parvum marcida...*) te naređuje da se obnove pala i svijećnjaci na oltaru u roku šest mjeseci pod prijetnjom kazne.⁶⁴ Osim glavnog oltara, Sormano opisuje i ostale oltare u crkvi. S lijeve strane glavnog oltara se nalazio oltar posvećen Djevici Mariji na kojem se nalazila pala s brojnim pozlaćenim figurama (*Ancona vero est lignea cum multis figuris in aliqua parte auratis sed parvum nitida cum tegmine non multum decentum ac scabello ligneo satis bono...*) za koju nalaže da se popravi zajedno s nebnicom nad njom i prijenosnim oltarom koji se na tom oltaru nalazio.⁶⁵ S desne strane glavnog oltara nalazio se oltar posvećen sv. Petru i Lovri (*Et successive visitavit altarem a manu dextera positum altaris maioris vocatis Sanctorum Petri Laurenti...*).⁶⁶ Na ovome oltaru se nalazila jedna stara i pozlaćena pala, slabog sjaja, s drvenom nebnicom za koju je naložio da se i ona u roku šest mjeseci popravi (*Ancona lignea antiqua aurata in aliqua parte viciata et parvum nitida cum tegmine ligneo...*).⁶⁷ Jedino za ovaj oltar znamo naručitelja i vrijeme izgradnje.- Sormano donosi da je u oporuci Stanie

⁶³ ASV, Visita Ap., Sormano f. 587.

⁶⁴ Ibid., f. 587v

⁶⁵ Ibid., f. 588

⁶⁶ Ibid., f. 588v

⁶⁷ Ibid., f. 588v

Vole de Volze, koju mu je na uvid dao svećenik u crkvi, ostavljen novac za izgradnju oltara, izradu pale, misala i kaleža.⁶⁸ U Arhivu Blagog Djela (Opera pia), sačuvan je spomenuti testament s datumom 28. studenog 1392. godine, u kojem Stania izriče želju da se u crkvi Petilovrijenaca na Placi sagradi oltar te ostavlja sto perpera za izradu pale, te po trideset perpera za izradu kaleža, misala i popločenja te naređuje da se crkvi dodijeli godišnja renta od prihoda s njenih vinograda.⁶⁹

Sljedeći oltar je bio posvećen Pohođenju blažene Djevice Marije na kojem se nalazila drvena pala s četiri pozlaćene figure (*...cum ancona lignea et quatuor figuris in multis partibus aureatis...*)⁷⁰ U središtu kompozicije su se nalazili likovi Bogorodice i sv. Elizabete, okružene likovima sv. Katarine i sv. Ante (*...figure in medio Virginis gloriose et beate Elisabet, et hinc inde Sancte Catarine ac Sancti Antonii...*). Nad palom se nalazila drvena nebica na četiri mramorna stupa, a pred oltarom drveno klecalo (*...cum tegmine ligneo desuper picto quatuor marmoreis columnis suffulto ac scabello ligneo satis competenti...*).⁷¹ Iz razgovora kojeg je Sormano vodio sa svećenikom saznajemo da je oltar Pohođenja blažene Djevice Marije bio pod patronatom bratovštine krojača⁷² (*...altare vocatum visitationis beatissime virginis quod altarem est societatis sutorum...*)⁷³ za koju znamo da se 1425. godine preselila u crkvu Petilovrijenaca.⁷⁴ Vizitator posjećuje i sakristiju crkve za koju kaže da su joj zidovi, popločanje i krov u dobrom stanju te da ne zahtijevaju nikakve popravke (*...sacrestie satis magnum et bonum...et laudavit pavementum ac tectum, et muri ecclesie nulla vidigent reparatione...*).⁷⁵

⁶⁸ Ibid., f. 606

⁶⁹ DAD, Opera Pia 3, Libro che pare dei testamenti, f. 459

⁷⁰ ASV, Visita Ap., Sormano f. 588v

⁷¹ Ibid., f. 589

⁷² Bratovština krojača je utemeljena 1418. godine pod zaštitom sv. Tome Apostola i Sv. Homobona, a 1425. godine je preseljena u crkvu Petilovrijenaca. Nakon rušenja crkve 1667. služila se kapitulom dominikanaca. Vidi: N. Lonza, *Kazalište vlasti*, 339.

⁷³ ASV, Visita Ap., Sormano f. 588v

⁷⁴ L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku," 79. DAD, Min. Cons. 3, f. 192.

⁷⁵ ASV, Visita Ap., Sormano f. 589v

5. *Fabrica de Sancto Petri Laurenti (1631.)*

Srednjovjekovna crkva, prije nego je bila srušena u potresu, sigurno je tijekom vremena bila popravljana ili nadograđivana. Podatke o jednoj većoj građevinskoj intervenciji 1631. godine možemo iščitati iz nekoliko dokumenata. Početkom godine Malo vijeće prokuratorima crkve daje određen iznos novca za radove koje oni smatraju potrebnima.⁷⁶ Više podataka o spomenutim građevinskim radovima moguće je naći u seriji *Fabbriche* Državnog arhiva u Dubrovniku pod brojem 65, knjizi izdataka za crkvu svetih Petra, Lovre i Andrije.⁷⁷ Na sedam listova zabilježene su isplate dnevnica radnicima te plaćanja građevinskog materijala. Između ostalog, navedene su i isplate za kamen te za mjere vapna (*calcina*) i morta (*legatura*). Po zapisima isplata znamo da su radovi trajali oko pola godine, od srpnja do prosinca. Premda se izrijeком ne spominje o kakvoj vrsti građevinske intervencije se radilo, plaćanje zidara (*muratori*) i tesara (*marangone*) te ukupni trošak radova od 172 dukata i 186 groša, nam govore da se radilo o zahtjevnijim radovima koji su uključivali popravak krova.⁷⁸ U kolovozu iste godine plaćeno je 13 dukata i 4 groša za 500 crijepova (...*per portatura cuppe cinquecento...*) te su plaćene i drvene grede (*travi*) koje su mogle biti korištene za postavljanje krovništva ili za izradu skela.

Tom prilikom je obnovljen i zvonik na crkvi, točnije učvršćen je zvonik (...*che servi in torno di campagnielo.*). Radovi su završeni najvjerojatnije u prosincu kad je zabilježena i zadnja isplata, 9. prosinca. Uz završetak radova na crkvi zasigurno je povezana i odluka Malog vijeća, donesena 6. prosinca, kojom se prokuratorima crkve svetih Petilovrijenaca daje 42 perpera.⁷⁹

⁷⁶ DAD, Cons. Min. 74 fol. 237v.

⁷⁷ Državni arhiv u Dubrovniku, *Fabbriche* 65, *Libro delle Polize per la fabrica di Sancto Petri Laurenti 1631* (dalje u tekstu: DAD, *Fabbriche* 65). Prijepis značajnijih upisa iz *Libro della fabbrica* nalazi se u prilogu.

⁷⁸ Riječ marangon ima višestruka značenja. U ovom slučaju se vjerojatno odnosi na zanatliju tj. tesara koji obavlja manje zahtjevne poslove obrade drveta. Venecijanski ceh *Arte dei marangoni* je obuhvaćao majstore različitih specijalizacija, a među njima je bilo i onih koju su se bavili gradnjama kuća, odnosno različitim graditeljskim poslovima. Više o značenju riječi marangon i venecijanskom cehu *Arte dei marangoni* u: Bojan Goja, „Novi podaci o djelovanju Gierolima Mondelle i Giacomina Cavalotta u Šibeniku,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 35 (2011), 115.-124.

⁷⁹ DAD, Cons. Min. 74, f. 281v.

6. Crkva nakon potresa 1667. godine

Crkva Petilovrijenaca je u potresu koji je 1667. godine zahvatio dubrovačko područje pretrpjela veliku štetu, pa je kult i štovanje svetaca privremeno preseljeno u crkvu sv. Vlaha koja je jedina u potresu pretrpjela manje štete.⁸⁰ Tek desetljeće kasnije, Vijeće umoljenih odobrava nacrt za izgradnju nove crkve Petilovrijenaca jer je stara toliko nastradala da su uklonjene ruševine i na istom mjestu se počela graditi nova.⁸¹ Iz sačuvanog dokumenta odluke nemoguće je razaznati kakav je nacrt vijeće odobrilo tj. je li nova crkva poštivala tlocrt prvotne srednjovjekovne crkve.⁸² Tek su nedavna arheološka istraživanja pokazala da je crkva u svojoj drugoj fazi, nakon potresa i obnove, imala centralni tlocrt, o čemu će više riječi biti kasnije.

6.1. *Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti (1677.-1703.)*

O tijeku obnove crkve sačuvana je značajna količina podataka jer je u Arhivu Blagog Djela sačuvana knjiga računa (*Libro della fabbrica*) i troškova gradnje. Prvi upisi potječu iz 1677. godine kada je i započela izgradnja nove crkve, te traju kroz sljedećih par desetljeća.⁸³ Kroz zapise narudžbi moguće je pratiti tijek gradnje crkve.⁸⁴ Među prvim su upisima iz 1677. godine troškovi plaćanja dnevnicama zidarima koji će raditi na izgradnji crkve. Radovi su počeli čišćenjem ruševina srednjovjekovne crkve i iskapanjem temelja za novu (*.....per portar le rovine e il scavamento delli fondamenti...*). Tijekom gradnje, u još će nekoliko navrata biti plaćeno nošenje ruševina crkve (*Per netar le rovinaze in chiesa e fuori...*), pri čemu će jednom prilikom biti precizirano da ih treba baciti u more (*...per portar la rovinaze dalla chiesa in mare...*). Tijekom svibnja 1677. godine intenzivno se radi na postavljanju temelja, naručuje se 307 drvenih stupaca za temelje (*...per pali trecento sete per fondamenti...*) po cijeni od 10 dukata, a naručuju se i dvije barke pijeska i gline za temelje. Početkom lipnja

⁸⁰ V. Lupis, „Kult i štovanje,“ 156

⁸¹ L. Beritić, "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku," 59; V. Lupis, „Kult i štovanje,“ 156.

⁸² DAD, Cons. Rog. 122, f. 67v.

⁸³ *Libro della Fabbrica* ukratko obrađuje K. Vojnović u članku o državnim rizničarima Dubrovačke republike sagledajući ekonomski aspekt upisa, ne osvrćući se na podatke korisne povijesno.-umjetničkom istraživanju: K. Vojnović, „Dodatak raspravi: Državni rizničari Republike Dubrovačke,“ 252.

⁸⁴ Detaljniji popis zapisa iz *Libro della fabbrica*, relevantnih za izgradnju nove crkve, nalazi se u prilogu, dok će u zagradama i pojedinim fusnotama biti doneseni upisi bitni za razumijevanje teksta.

još se uvijek radilo na postavljanju temelja (*...per cavar fundamenti...*) koji su po svemu sudeći završeni do kraja mjeseca kada se naručuje veći broj klesanaca od nekoliko majstora (Francesco Paolo i Zanetto Karlić s Korčule, Ivan i Stjepan). Tijekom srpnja iskopani su temelji za cisternu (*...tavole per far il volti della gisterna...*) i počeli su radovi na izgradnji zidova. Premda je prilikom gradnje crkve uobičajena praksa bila započinjati gradnju od svetišta, obnova crkve Petilovrijenaca očigledno je započeta od pročelja jer se već u srpnju naručuju neki klesani dijelovi za vrata,⁸⁵ dok su u kolovozu plaćeni troškovi izrade praga (*...per lavoro della soglia della porta della chiesa...*) i postavljanja nadvratnika (*...per discaricare l'architravo per porta...*).⁸⁶ Radovi su se odvijali neprekidno do kraja godine, a uglavnom se radilo na podizanju vanjskih zidova crkve.

Početak 1678. godine crkva doseže dovoljnu visinu da se postave vrata, točnije dovratnici (*parestate*)⁸⁷, za koja su klesane dijelove izradili klesari Zanetto Karlić i Luka, ali i da se iskopaju temelji za stupove u unutrašnjosti.⁸⁸ Zadnji podmireni trošak za tu godinu upisan je u travnju, a sudeći po sljedećoj isplati koja je zapisana tek u ožujku 1679. godine, možemo zaključiti da su neke nepredviđene okolnosti zaustavile radove na godinu dana. Moguće je da su graditelji imali problema s učvršćivanjem temelja jer se crkva nalazila na močvarnom tlu. U prilog tome ide i naručivanje dvije barke gline za temelje stupova.⁸⁹ Naručuju se klesani dijelovi za stupove u unutrašnjosti crkve, a Boško Morlak je za 57 klesanih dijelova primio 13 dukata.⁹⁰

Godine 1680. isplate za radove počinju u travnju kad se nabavlja voda za miješanje s vapnom i jedna barka pijeska. Gradnja crkve se s fasade i uređenja unutrašnjosti pomicala prema sjeveru, prema svetištu. Iste godine naručuju se klesani dijelovi od klesara Pave za vrata sakristije (*...per doi scarpelli lavorati per la porte della sacristia...*), dok klesar Barlo izrađuje dva dovratnika za vrata sakristije (*...per doi parestate per le porte della sacristia lavorate...*). Marangonu Stjepanu je plaćeno za 10 drvenih dasaka za izradu vrata (*...per*

⁸⁵Nº 43...per portar pezze undici di scarpelo e pezze tre per le porte...; Nº 46...per Pezze quatro scarpello per le Porte della Chiesa...

⁸⁶ Arhitrav se najvjerojatnije odnosi na kameni prag, a ne na završni arhitrav jer u tako kratkom vremenu vrata nisu mogla biti završena. Klesani dijelovi za vrata se naručuju i kroz kasnije godine.

⁸⁷ Ibid., Nº 81...per alzare li parestate delle porte e far li argati e disfarli. .; Nº 95.... per fatura di parestate delle porte...

⁸⁸ Ibid., Nº 80. . per caver li fundamenti per pilastrate...; Nº 108...per fatura di pilastrate. .; Nº 110...scarpello per pilastrate...;

⁸⁹ Ibid., Nº 114...barche doi di creta per fondamento di doi balestr(?)

⁹⁰ Ibid., Nº 113...per la fatura di scarpelli per le pilastrate dentro in chiesa...; Nº 115.... per portar doi scarpelli in chiesa. .

*tavole 10 con portatura per le porte...), a u tu je svrhu plaćena izrada četiri maske (maschi) odnosno četiri dekorativne alke na vratima te 100 čavala (...per 4 maschi per porte e chiodi 100...).*⁹¹ U kolovozu *fabbrica* je nabavila 1135 komada cigle za gradnju cisterne (...per matoni n° 1135 per la gisterna...). Isti mjesec klesaru Jeronimu Škarpi plaćeno je za izradu nekoliko klesanih dijelova za unutrašnjost crkve, a među njima i za stupce (...per

Slika 5 Ornamentalno ukrašena alka na glavnim vratima Kneževog dvora (preuzeto: www.enciklopedija.hr)

*pilastrone...), baze (...di basa di sopra...; . . bascia di sotto...) i vijenac (...sedici scarpello lavorato per corniconi...).*⁹²

Krajem kolovoza, plaća se pet barki pijeska i pola barke gline (...per barchi 5 di arena e barcha mezza di creta...), dok se početkom listopada naručuje sto komada kamena, dvanaest komada tufa i dvanaest ugaonih kamena (...per cento sassi e 12 cantonali e 12 pezze tuffo...). S obzirom na to da su tada plaćeni troškovi izrade ljestvi (...per la scala per la fabbrica con chiodi...) i da su za sakristiju naručeni klesani dijelovi (...per fatura di scarpelli di sacristia lavorati...), za pretpostaviti je da su majstori prišli izradi svoda sakristije, jer korištenje

manje količine tufa, laganog kamena vulkanskog podrijetla, sugerira da se nije radilo o svodu širokog raspona. Kroz sljedećih pet godina nema upisanih troškova za radove na crkvi, osim 1682. godine kada majstor Marko Boschi dobiva 80 dukata za izradu *corsa* odnosno klesanaca za zidove (...per bрази cento vinti de scarpello corso...).

⁹³

⁹¹ S obzirom da se u par navrata plaća željezo za izradu *maschi* te su troškovi izrade plaćeni kovaču za pretpostaviti je da se radi o dekorativnim željeznim alkama na vratima jer se specificira jednom prilikom da za dvojna vrata sakristija treba izraditi četiri maske odnosno alke. Sličnu dekoraciju, u obliku stilizirane lavlje glave, nalazimo na glavnim vratima Kneževog dvora.

⁹² Jeronim Škarpa se u zapisima spominje kao *Scarpa scarpelino* i *Maestro Scarpa*.

⁹³ U isplatama se nekoliko puta spominje plaćanje *corsa* pa se čak specificira i njegova dužina. Često se istodobno naručuje i određen broj *corsa* i *cantonala*, čime se zapravo naglašava njihova razlika. *Corso* je naziv za klesane dijelove koji se nalaze u sredini niza klesanaca zida, dok *cantonali* označavaju ugaone klesane dijelove.

Godine 1680. crkva Petilovrijevnaca nije bila jedina na kojoj je privremeno prekinuta gradnja. Gradnja dubrovačke prvostolnice, započeta 1671. godine, prekinuta je kratko između 1680. i 1683. godine zbog prijeteće osmanske opasnosti.⁹⁴ Nakon što je Kara Mustafa.-paša postao velikim vezinom 1676. godine Dubrovčane je optužio da su za vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.) ubirali porez od turskih podanika i trgovaca te je zahtijevao veliku odštetu u iznosu od 4300 vreća dukata koje Republika osiromašena potresom i brojnim izdacima za obnovu grada nije mogla platiti.⁹⁵ Na kraju je veliki vezir, koji se spremao za opsadu Beča, pristao prihvatiti 120 vreća dukata 1682. godine. Tek nakon vezirove smrti 1683. godine Dubrovčani su mogli predahnuti ispunjavajući tradicionalne obaveze prema Osmanskom carstvu.

Smirivanjem kraće diplomatske krize s Osmanskim carstvom nastavili su se radovi na obnovi grada, ali i crkve Petilovrijevnaca. Tijekom 1685. godine klesaru Škarpi, koji je i prije izrađivao klesane dijelove za crkvu, plaćeno je za izradu svodova svetišta (*...per far i volti della capella...*), friza (*...lavoro di volti e sfrizi...*), vijenca i stupova za svetište (*...per lavoro di cornitioni sfrizi e colonati della capella...*).

Tek 1687. godine radovi su se nastavili punim zamahom. U srpnju se naručuju velike količine građevnog materijala: četrdeset mjera vapna (*...40 mogia di calcina...*), jedna barka tufa koju je trebalo izrezati u komade pravilnih oblika (*...per una barca di tufo con portatura e squadratura...*), 5173 komada kamena (*...per conto di Pietra n°5173...*) te deset ploča za izradu svodova (*...per tavole 10 per far volti...*). Sudeći po količini i vrsti materijala, očito se radilo o izradi svodova, odnosno kupole nad centralnim dijelom crkve. Početkom kolovoza se izrađuju skele (*...per travicelli per argati...*) te se naručuje još materijala, sto vreća vapna (*...per moggia cento di calcina...*), jedna barka tufa (*...una barca di tufo con portatura...*) i pijeska te 73 komada kamena (*...per portatura di sassi n°73...*). Tom prilikom se Petru i njegovim suradnicima plaća za prijenos 500 crjepova kojima trebaju pokriti dvije sakristije (*...per portatura di cuppi n°500 e per coprir le doi sacristia...*).

⁹⁴ Krno Prijatelj, „Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture, „ *Tkalčićev zbornik 2* (1958), 124.

⁹⁵ Kara Mustafa.-paša, osmanski veliki vezir, pokušao je iskoristiti veliki potres kao priliku za bogaćenje. Po zakonu carstva imovina svih osmanskih podanika umrlih bez nasljednika prelazi u ruke države. Kako je u potresu poginuo veliki broj dubrovačkih plemića, smatrao je da njihova imovina pripada carstvu i za to odredio protuvrijednost od 150 000 talira koje Dubrovčani moraju platiti. No milošću velikog sultana Dubrovčani nisu morali platiti danak Kari Mustafi, ali su zato našli glavnog neprijatelja na carigradskom dvoru koji je imenovanjem na mjesto vezira ponovno pokušao od Dubrovnika naplatiti novac.

Sljedeće godine radovi na crkvi su bili pri završetku. Naručuje se materijal potreban za završetak svodova, 760 komada kamena (...per sassi n°760...), dvije barke tufa kojeg je trebalo preklesati u komade pravilnih stranica (...per squadrar il tuffo...e per portarla in chiesa...) te čavli za učvršćivanje svodova (...per chiodi per i volti...). Među zadnjim zapisanim troškovima, u srpnju, ističe se plaćanje 286 dukata klesaru Girolamu Miroslavichu za izradu arhitektonske plastike u unutrašnjosti crkve. Klesar je isporučio četiri kapitela, dva stupa, baze, arhitrave, vijence, lukove i dovratnike:

*A Girolamo Miroslavich pp. doicenta ottanta sei
per 4 Capitelli e doi Pilastrri in essi Σ 20 a 71 il Brazo
Architravi ducati 21 in essi Σ 28 a grosseti
12.- Cornisi ducati 21.- in essi E 33 1/2 a grosseti
12 Base ducati 4 in essi Σ 8 a grosseti
12 Base ducati 4 in essi Σ 4 a grosseti 12.- detti ducati 4 in essi Σ 2:8 a grosseti
12 Base grossetti 9 in essi Σ 159 grossetti 9.-grosseti
4 Base in essi Σ 2 a grosseti
9 Pilastrri grossetti 4 in essi Σ 6 a grossetti
20 Resalti delle Basi ducati 6 in essi Σ 5 1/2 a grossetti
6 Volta ducati 4 in essi Σ 8 a grossetti
12 Parestate 12 et 4 architravi in essi Σ 84 a grossetti
20 Cornisione in essi Σ 7 a grossetti
10 Corso Σ 80 a grossetti 5.*

Sudeći po tome da se počela opremati unutrašnjost crkve, građevinski radovi su se 1688. godine očigledno privodili kraju. No, nakon četiri godine, isplatne liste u *Libro della fabbrica* nastavljaju se neočekivanim isplatama. Na samom početku siječnja 1692. plaća se nekolicini radnika da očiste crkvu (...per netare il resto della chiesa...), a jednom prilikom se naglašava da je treba počistiti kako bi se stavilo vapno odnosno žbuka (...per netare dicta della chiesa per mettere la calcina...).

Gradnja crkve Petilovrijenaca nakon potresa nekoliko je puta prekidana zbog neutvrđenih razloga, a zapisi iz 1692. mogu pomoći u njihovom otkrivanju. Naime, čišćenje šuta i nabava građevinskog materijala nakon što je crkva bila već gotovo dovršena, govori o izglednom urušavanju crkve. Graditelji su najvjerojatnije nailazili na probleme s trusnim

tlom zbog čega je gradnja zastajala, a zdanje im se nakon 1688. djelomično i urušilo. U prilog tome idu činjenice da se crkva 1692. treba počistiti, ali i da se za cijenu od 238 dukata naručuje 6 zatega (*fascio di ferro*) koje su korištene za učvršćivanje konstrukcije. Urušavanje dijela crkve prouzročilo je i oštećenje arhitektonske plastike u unutrašnjosti. Stoga je početkom godine, u siječnju, naručeno 200 komada vijenca (...*200 pezzi di cornici...*), a nabavljaju se i alke i čavli za vrata (...*sono per portare li pezzi in arsenali et 2 maschi per le porte et chiodi...*). Količina i cijena građevinskog materijala koji se naručuje.- 130 mjera vapna (...*moggia 130 della calcina...*) po cijeni od 262 dukata i šest barki pijeska (...*barche sceti di arena...*) po cijeni od 26 dukata.- sugeriraju da se na crkvi morala napraviti veća intervencija.

Troškovi radova tijekom 1693. godine potvrđuju nam da se već skoro završena crkva trebala obnoviti. U ožujku je nadničaru Savi i njegovim suradnicima plaćeno 20 dukata za kopanje temelja (...*per cavar il fondamento...*), a nekoliko dana kasnije zidanjem temelja tj. popravljanjem, za koje je najvjerojatnije upotrijebljeno 97 klesanaca nabavljenih od klesara Nikole (...*per pezzi 97 d'scarpello...*), su se pozabavili i Jovan i njegovi suradnici za plaću od 12 dukata (...*per fare il fondamento...*). Kovač Jovan izrađuje četiri dekorativne alke za vrata dvaju sakristija te željezne elemente za glavna vrata (...*4 maschi grandi per li porti ... per le ferrine (...)* per li porti grandi et lire una di piombo...), dok se marangonu Đuri daju čavli za izradu vrata (...*chiodi per far le porti...*) za koja je ključanicu napravio kovač Marin (...*per una seratura delle porte della Chiesa...*). Kovač Ivan izrađuje ključanicu za vrata sakristije. U travnju i svibnju se za potrebe gradilišta nabavljaju dvije barke pijeska, 1000 komada kamena (...*per pietra 1000...*) te jedna barka zemlje crvenice (...*per barca una terra rossa con portatura...*). Sav navedeni građevinski materijal korišten je za konsolidaciju temelja i moguće popravke djelomično oštećenih zidova na kojima su radile radionice majstora Scarpe, zidara Nikole te nadničara Save i Jovana čije su dnevnice uredno isplaćivane tijekom godine.

Početkom srpnja sljedeće, 1694. godine, Savi i suradnicima plaćeno je za izradu drvenih stupaca (*per far pali*) kojima su trebali učvrstiti temelje (...*per nettar fondamento e palificare...*), što potvrđuje navedene pretpostavljene probleme s kojima su se graditelji suočavali.

Sljedeće tri godine na crkvi se nisu odvijali nikakvi radovi. Tek u siječnju 1697. majstoru Nikoli Morosiniju s Korčule plaćeno je 110 dukata za troškove klesanaca. U ljeto

iste godine plaćaju se troškovi uklanjanja ruševina u crkvi i van nje, što ponovno dokazuje da se tijekom obnove dio crkve urušio (*Per netar le rovinaze in Chiesa e fuori*). Tijekom kolovoza na crkvi se odvijaju brojni radovi te se podižu skele za završetak gradnje (*Lire sette i onze tre de corde per li argati*). Plaćena su dva klesana dijela za prozore (*Due pezze di scarpello per le finestre*) te je postavljen nadvratnik nad ulazna vrata crkve (*Alzar l'architavo delle porte maestre della chiesa*). Od građevinskih materijala plaćene su dvije barke pijeska, vapna u cijeni 20 dukata te kamen koji je nabavljen od nekoliko različitih osoba. Prvom prilikom plaćeno je 34 komada tufa (*...per pietre 34 tuffi...*). Kasnije se plaća jedna barka kamena, a Savi i Birbabi se plaća 11 dukata za jedan miljar kamena (*...per Mighliara uno di Pietre per la Fabrica...*). Prilikom urušavanja crkve u nekom trenutku između 1688. i 1692. godine očito je došlo i do oštećivanja finijih klesanih dijelova zbog čega su se morali izraditi novi. Krajem kolovoza plaćen je prijenos 216 različitih klesanih dijelova od luke do gradilišta (*Per portatura di 216 diversi scarpeli della Pescharia alla Fabrica...*), a najvjerojatnije se radi o klesanom materijalu koji je početkom godine naručen od klesara Nikole Morosinija.

Tijekom 1698. godine na crkvi se i dalje odvijaju građevinski radovi. U crkvu se donose klesani dijelovi, postavljaju se vrata (*Spesi per meter le porte a la fachini...*), dovršavaju se svodovi za koje su upotrijebljena 53 komada tufa (*...cinquanta tre pietre di tuffi...*) i podižu se skele (*...portatura di scarpelli e levar li argati...*). Tada je plaćeno i 500 komada kamena (*...per 500 pietre...*). Zadnji zapis koji nalazimo u *Fabbrichama* datira iz 1703. godine kada se plaća za nekoliko različitih klesanih dijelova tj. za njihov prijenos s Pelješca u Dubrovnik na gradilište (*Portatura di diversi scarpeli della Ponta alle fabrica ducati dicisette.*)

Na obratnoj strani knjige nalazi se obračun prihoda i rashoda *Fabbriche* od 1687. do 1703. godine. Između zapisa o troškovima kroz pojedine godine, ističu se dva zapisa koji se odnose na plaćanje finijih klesanih dijelova, prvenstveno arhitektonske plastike. Tako su 20. kolovoza 1697. godine na gradilište doneseni brojni klesani komadi među kojima su bile razne klesane profilacije vijenca, ugaoni kamenovi te jedan vijenac (*Cornice una per li porti maestri...*) i friz za glavna vrata crkve (*Uno fris per li porti maestri...*), po cijeni od 112 dukata i 10 groša. Izradu ovih dijelova možemo povezati s majstorom Nikolom Morosinijem s Korčule kojem je početkom 1697. godine plaćeno 110 dukata za razne klesane komade, a isporuka tih dijelova zapisana je i u troškovniku s prednje strane knjige. Naime 20. kolovoza

1697. godine plaćeno je 4 dukata i 4 groša za prijenos 216 raznih klesanih dijelova iz luke do gradilišta, gdje se radilo o raznim elementima arhitektonske plastike. Drugi zapis na istoj stranici datiran je u 1703. godinu, a donosi popis klesanih ulomaka dopremljenih na gradilište. Među njima su se nalazili i dijelovi arhitrava, vijenca, friza, lukova i ostalih elemenata arhitektonskih profilacija. Na njih se odnosi upis u troškovniku od 13. kolovoza 1703. godine kada je za troškove prijenosa raznih klesanih komada s Pelješca plaćeno 17 dukata.

6.2. Majstori

Tijekom svih radova uredno su isplaćivane dnevnice brojnim radnicima različitih profesija, a u dokumentu susrećemo zanimanja poput *muratori*, *manuali*, *scarpellini*, *marangoni*, *facchini* i *fabbr*. Prateći tijek gradnje kroz godine primjećujemo da na izgradnji crkve konstantno sudjeluju isti majstori. Među prvima se javljaju *muratori* (zidari), poput Stjepana Blavora, majstora Nikole ili Petra koji na gradnji crkve djeluju s pripadnicima radionice (...*Petar et muratori*...) podižući zidove ili radeći svodove. Među najbrojnijim isplatama su one fizičkim radnicima, *manualima*, koji su obavljali razne poslove na gradilištu poput kopanja temelja, odnošenja kamenja s gradilišta, podizanja skela, prijenos većih količina građevinskog materijala ili čišćenja crkve. Među imenima kojima je isplaćen novac za obavljanje raznih poslova sa suradnicima (...*e compagna*...) najčešće susrećemo Mitra, Savu Morlaka, Jovana, Petra, Boška i Mišu. Prijenos materijala, najčešće iz luke do gradilišta, bio je povjeren *facchinima* (nosačima). Kovači (*fabbr*) Simo, Vuko, Jovan i Marin izrađivali su predmete od željeza, uglavnom čavle i ključanice za vrata, dok su drvene grede za izradu skela i svodova te drvene daske nabavljali tesari (*marangoni*) Đuro i Marko.

O organizaciji samog gradilišta više možemo saznati iz dva elaborata Stjepana Gradića pisana u vrijeme gradnje dubrovačke katedrale.⁹⁶ U prvom, *Instruzione per la*

⁹⁶ Stjepan Gradić školovao se u Dubrovniku i Rimu. Od 1653. godine pa sve do smrti boravi u Rimu gdje između ostalog, uz dužnost ravnatelja Vatikanske knjižnice, obnaša dužnost dubrovačkog poslanika pri Svetoj Stolic. Najveći doprinos Dubrovniku je dao nakon potresa kada je svojim diplomatskim vezama osigurao pomoć gradu u novcu i hrani, ali i pribavio kapital potreban za obnovu grada. Njegov ugled i poznanstva u Rimu omogućila su mu dogovaranje projekata za obnovu Dubrovnika s poznatim rimskim arhitektima. Umro je u Rimu 1683. godine i nije doživio dovršetak dubrovačke katedrale na čijoj se izgradnji posebno zalagao. Više: K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 121.; Vladimir Marković, „Projekt i izgradnja dubrovačke katedrale,“ *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 36 (2012), 84.

fabrica del Duomo di Ragusa, pojašnjava kako je zamislio novu crkvu, opisuje njezine dimenzije te daje upute vezane za nadzor gradnje i izbor radnika. Po njemu su radnici mogli biti: domaći ljudi (paesani), domaći Zagorci (Morlacchi) te Talijani. Navodi da su domaći radnici najbolji zidari, ali da troše mnogo i da ne dopuštaju drugima da ih uče, dok su Talijani brzi i štedljivi, ali imaju svoje mane. Naposljetku, za domaće Morlake kaže da su čedniji i poslušniji, ali da su neodgojeni i da im je potreban strogi nadzor.⁹⁷ U zapisima nalazimo nekoliko Morlaka (*Morlacho*) poput Stjepana, Boška i Save Morlaka, koji su obavljali manje zahtjevne poslove poput prijenosa građevnog materijala na gradilište. Zanimljive su i njegove detaljne instrukcije vezane uz građevni materijal korišten za gradnju, gdje se zalaže za upotrebu domaćeg kamena te pritom navodi i domaće nazive kamena i kamenoloma. U drugom elaboratu, *Discorso sopra l'apalto delle cave di travertino*, raspravlja o upotrebi kamena travertina za gradnju crkve.

Od majstora koji su radili na gradnji crkve posebno se ističu klesari (*scarpellini*). Klesar Luka kleše dovratnike glavnih vrata i stupove za crkvu. Stupove izrađuje i klesar Ivan. Između nekoliko klesara koji su radili dijelove arhitektonske plastike za crkvu Petilovrijenaca trebalo bi posebno istaknuti nekoliko imena: klesara Jeronima Škarpu, Iliju Katičića i Nikolu Morosinija koji su aktivno sudjelovali u postpotresnoj izgradnji Dubrovnika. Klesar Škarpa je između 1680. i 1687. godine izradio većinu arhitektonske dekoracije za crkvu, a među njima i stupove, baze, dijelove vijenca, friz te je po svemu sudeći sudjelovao i u izradi svoda svetišta.

Klesara Škarpu (*Scarpa scarpellino*), susrećemo i u dokumentima o gradnji drugih građevina u Dubrovniku u ono doba. Upravo je on, Jeronim Škarpa, pripadnik hvarske klesarske obitelji Škarpa, izveo klesarske radove na obnovi kneževog dvora između 1685. i 1693. godine.⁹⁸ Istovremeno, Škarpa je s Nikolom dello Gaudijem, rodom iz Napulja, obavljao dužnost nadzornika radova na obnovi crkve Domino, na koju su imenovani 1688. godine.⁹⁹ Na obnovi Kneževog dvora radili su i Ilija Katičić, budući protomajstor svih javnih gradnji u Dubrovniku te Nikola Morosini, korčulanski klesar koji je često radio po nacrtima

⁹⁷ K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 121.

⁹⁸ K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 124.; K. Horvat.-Levaj, "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta," 193.; Katarina Horvat.-Levaj, Relja Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27(2003), 168. Jeronim Škarpa kleše stupove i lukove atrija. Godine 1693. sa suradnicima postavlja stupove iznad stubišta Malog vijeća. Više o djelovanju Jeronima Škarpe nalazi se u bilješci 57 spomenutog članka.

⁹⁹ K. Horvat.-Levaj, "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta," 192.

dubrovačkih majstora. Ilija Katičić, koji se do 1698. godine u dokumentima gotovo uvijek javlja kao *scarpellino* ili *lapicida*, odnosno klesar, uza svoj se posao klesara bavio i novčanim poslovima te je izdavao mjenice u zamjenu za dragocjenosti.¹⁰⁰ Tako je 1697. godine zajedno s Nikolom dello Gaudijem izdao mjenicu u iznosu od 72 dukata Nikoli Morosiniju najvjerojatnije za izradu veće količine arhitektonske plastike.¹⁰¹ Moguće da se radilo o novcu potrebnom za nabavu materijala za izradu klesanih dijelova za crkvu Petilovrijenaca koji su mu plaćeni u dva navrata 1697. godine, u siječnju i kolovozu, u iznosu od 135 dukata.

Najzanimljiviji klesarski doprinos gradnji crkve je onaj Ilije Katičića, voditelja završne faze obnove dubrovačke katedrale, protomagistra svih državnih gradnji u Dubrovniku nakon 1712. godine i autora nacrtu svetišta crkve Gospe od Škrpjela. Dosad nam je bilo poznato da je sudjelovao u izgradnji crkve jer 1712. godine šalje molbu Vijeću umoljenih u kojoj navodi da je radio na crkvi svetih Andrije, Petra i Lovre, ali ne navodi koju vrstu posla.¹⁰² O klesarskom opusu Ilije Katičića više se može saznati iz radova Katarine Horvat.-Levaj koja navodi da je Katičićevo klesarsko djelovanje završeno kad je 1698. godine izabran za zastupnika Bratovštine zidara.¹⁰³ U pisanim dokumentima, Katičić se prvi put spominje 1686. godine kada je dobio zadatak utjerati dugove bratovštine kako bi se skupio prijeko potrebni novac za obnovu crkve Domino. Tijekom obnove kneževog dvora klesar Ilija Katičić izrađuje dva klesana komada, luk iznad fontane i jedan polustup.¹⁰⁴

Kao klesar Ilija Katičić se spominje kao svjedok u prijeporu oko jednog oltara u crkvi Gospe od Karmena 1691. godine, zajedno s klesarima Franom Bonasom, Jakovom da Panom i Andrijom Zucellom.¹⁰⁵ U *Fabbricama* prvi spomen klesara Ilije nalazimo u kolovozu 1697. godine kada klesari *Elia* i *Zuheglia* za odrađenih 247 dnevnica primaju plaću od 63 dukata i 20 groša. Sljedeću isplatu primaju u srpnju sljedeće godine, kada im je za 72 dnevnice plaćeno 36 dukata (*Per giornate 72 di Elia et Zuheglia scarpellino...*). Dva mjeseca kasnije, svaki za 30 dnevnica dobiva po 15 dukata. Nakon 1698. godine njihova imena se ne spominju u isplaćenim troškovima.¹⁰⁶ S obzirom na to da je *Elia scarpellino* jedini Ilija koji se

¹⁰⁰ Ibid., 196.

¹⁰¹ Ibid., 196.

¹⁰² Ibid., 198.

¹⁰³ Ibid., 196.

¹⁰⁴ K. Horvat.-Levaj, R. Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku,“ 168.

¹⁰⁵ K. Horvat.-Levaj, "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta," 195.

¹⁰⁶ Libro della fabbricha, f.16 (Stranice nisu numerirane. Navedena numeracija je radi lakšeg snalaženja u dokumentu.): *Per giornate 247 di Elia e Zuheglia scarpellini a giornata 20 63 [dukata]: 20 [groša].*; f.17: *Per giornate 72 di Elia et Zuheglia scarpellino a giornata 20 34 [dukata].*; f.17v: *Per giornate trenta di Elia*

spominje u svim upisima plaćenih troškova, ovi upisi dokazuju da je upravo Ilija Katičić proveo dvije godine na gradilištu crkve izrađujući klesane dijelove, kako je i naveo nekoliko godina kasnije u molbi Vijeću umoljenih. Unaprjeđenje u gastalda Bratovštine zidara 1698. godine objašnjava izostanak daljnjeg spomena Ilije Katičića u *Fabbricama*. Klesar *Zughelia* je, sudeći po tome što im se zajedno isplaćuje novac za urađeni posao, zajedno s Katičićem izrađivao određene klesane dijelove. Njega bismo mogli lako identificirati s klesarom Andrijom Zucellom, koji je zajedno s Katičićem 1691. godine svjedočio u sporu naručitelja Frane Savinova Ranjine s protomajstorom Markantunom Pavlovićem.¹⁰⁷

Među svim zapisanim imenima klesara, zidara i ostalih majstora, tijekom 15 godina gradnje često se pojavljuje i ime jedne žene, Marije Vodarice (*Maria Vodariza*). Marija je bila zadužena za nabavu vode za gradilište. Uredno joj se isplaćuje novac za brojna vjedra vode od početka gradnje pa sve do 1692. godine. Voda koju je donosila korištena je za miješanje s vapnom (...*smorzar la calcina...*) i za vlaženje zidova (...*rifrescar la muraglia...;...bagncare le mura...*) što je bila jedna od važnih tehnika pri gradnji. Naime, kad se žbuka nanosi u ljetnim mjesecima, zbog vrućine se prebrzo suši uzrokujući pucanje i vezivo gubi čvrstinu pa ju je potrebno održavati vlažnom da se suši sporije. Talijanski renesansni arhitekt Galasso Alghisi objavio je 1570. godine u Veneciji knjigu *Delle fortificationi* u tri sveska, u kojoj između ostalog i pojašnjava pojedine tehnike i postupke gradnje. O važnosti hidratizacije kamena piše na nekoliko mjesta navodeći da se kamen prije nanošenja žbuke treba dobro oprati, smočiti. Ukoliko se žbuka nanosi na suhi kamen i pritom ostavi da se suši na vjetru i suncu, kamen će prebrzo upiti vodu iz žbuke poput spužve, čineći žbuku rahlom poput praha.¹⁰⁸

scarpelino a giornata 20 15 [dukata].; f.17v: Per giornate trenta di Zucheglia scarpelino a giornata 20 15 [dukata].

¹⁰⁷ K. Horvat.-Levaj, "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta," 194.

¹⁰⁸ Galasso Alghisi, *Delle fortificationi libri tre* (Venezia: 1570), 355. (pristup: 25. 04. 2015. https://books.google.hr/books?id=zU1bAAAAcAAJ&dq=delle+fortificationi+libri+te&hl=hr&source=gbs_navlinks_s). „Ma facendo il contrari, cio è di bagnare mal le pietre, e per l'aria, il calore del sole lasciare asciugare in un tratto la calce resterà nelle mura come cènere, per cioche le pietre secche, o mal bagnare fanno questo effetto, che subito posta la pietra sopra la calce, come una sponga tira, s succhia l'acqua fuori della calce, in modo che resta come cenere, senza verta(!) in polvere (...).”

6.3. Analiza barokne crkve

Premda se u *Libro della fabbrica* nigdje izričito ne spominje tlocrt crkve ili izgled arhitektonske dekoracije, ipak iz upisa možemo iščitati neke podatke koji bi nam mogli pomoći u rekonstrukciji izgleda crkve. Tako saznajemo da je crkva imala jedan ulaz, sa strane Straduna, s arhitektonski naglašenim portalom. O izgledu vanjštine ne saznajemo mnogo, osim da su zidovi bili rastvoreni prozorima za koje su izrađivani klesani dijelovi. Prilikom naručivanja crjepova specificira se da njima treba pokriti dvije sakristije za koje su izrađeni klesani dovratnici. Proučavanjem zapisa koji se odnose na naručivanje raznih komada arhitektonske plastike saznajemo da se u unutrašnjosti nalazio niz stupova čiji su se temelji zasebno kopali i učvršćivali. Osim stupova izrađeni su i drugi elementi dijelova stupa, poput baza i kapitela, koji su sudeći po količini i cijeni narudžbe nosili raskošno gređe s arhitravom, vijencem i frizom.

Slika 6 Ostatci temelja srednjovjekovne i barokne crkve Petilovrijenaca
(nacrt: Zvezdana Tolja dipl. ing. arh.)

Nedavno vođeni arheološki radovi na čestici na kojoj se nekad nalazila crkva Petilovrijenaca, a danas palača Sorkočević, otkrili su veoma zanimljive ostatke temelja srednjovjekovne i barokne crkve, izgrađene na mjestu nekadašnje srednjovjekovne. Ostaci nove crkve, sačuvani u razini temelja, otkrivaju nam da je imala centralni tlocrt. Temeljni zidovi kružnog oblika sačuvani su u visini od približno jednog metra. Nova se crkva svojom širinom preklapa sa srednjovjekovnom, s obzirom na to da su dimenzije bile određene veličinom čestice na Stradunu na kojoj je građena. Svojom dužinom crkva se proširila prema sjeveru na susjednu površinu koja se oslobodila uslijed potresa (*Sl. 6*).

Arheološka iskopavanja nisu vršena u sjeverno.-zapadnom dijelu građevine zbog konstruktivnih elemenata palače Sorkočević. Tako istražni radovi nisu otkrili ostatke i oblik svetišta zbog toga što se nalaze ispod vanjskih zidova palače, a djelomično se protežu i van gabarita palače. Unatoč tome, u sjevero.-istočnom uglu palače može se razaznati početak temeljnog zida svetišta te zakrivljena obrisna linija zida istočne sakristije. Tlocrt nam otkriva i da je crkva imala glavni ulaz sa strane Straduna te da je unutrašnji prostor bio skromnijih dimenzija zbog širokih i masivnih zidova. Širina zidova potvrđuje probleme s učvršćivanjem temelja s kojima su se graditelji susretali, ali i to da je na crkvi bila izvedena kupola. S obzirom na to da su dimenzije unutrašnjeg prostora skromne, najvjerojatnije nije bilo prostora za postavljanje stupova u prostoru koji bi mogli dodatno prenositi težinu kupole te su oni zasigurno bili prislonjeni uz zid. Sudeći po zapisima u *Libro della fabbrica*, crkva je 1688. godine bila pri završetku jer su godinu dana ranije izrađeni svodovi, odnosno kupola, te je klesar Jeronim Miroslavić dobio 286 dukata za izradu velikog broja klesanih dijelova: stupova, kapitela, dijelova vijenca i friza, te baza. Upisi iz 1692. godine, a i kasniji, potvrđuju da se crkva djelomično urušila. Moguće da je zbog neznanja i neiskustva dubrovačkih graditelja došlo do urušavanja kupole koja je pritom oštetila zidove i ostale arhitektonske elemente u crkvi, budući da se 1692. godine naručuju zatege za zid crkve i iznose ruševine, a pet godina kasnije od klesara Nikole Morosinija naručuje se ponovno veliki broj klesanih elemenata za crkvu, među njima vijenac, friz, ugaoni klesani elementi i arhitravi.

Zapisi iz *Libro della fabbrica* sugeriraju da je gradnja crkve završena 1703. kada je unesena zadnja isplata, no opisi crkve u prijepisima iz *Libro diversorum Curiae Archiepiscopalis Ragusinae de anno 1800*, o čemu će se više govoriti u sljedećem poglavlju,

izričito tvrde da crkva Petilovrijenaca nikad nije završena, pa je zbog toga i naposljetku prodana u ruševnom stanju. Tijekom 1705. i 1706. godine crkvi je u dva navrata dodijeljeno 200, odnosno 300 dukata¹⁰⁹, koji su mogli poslužiti za pokrivanje neplaćenih troškova gradnje iz prethodnih godina, no vjerojatnije je da je taj novac, bez obzira na to što do sad nije pronađena pisana potvrda, poslužio za nastavak gradnje do 1706. godine, nakon koje se odustalo od daljnjih građevnih pothvata na crkvi.

Mogući razlozi zbog kojih je crkva kroz sljedeće stoljeće prepuštena propadanju i nisu toliko začuđujući. Gradska blagajna je bila istrošena obnovom brojnih zdanja u gradu, a i gradnja dubrovačke prvostolnice protekla se na dugih 40 godina te su se na njoj smjenjivali razni arhitekti. Ako je i nakon 1706. godine bila potrebna graditeljska intervencija na crkvi, svi su planovi zasigurno stali nakon što je u potresu 1706. izgorjela crkva gradskog zaštitnika, sv. Vlaha. U vrijeme velikih financijskih izdataka za obnovu dvije najvažnije crkve u gradu, nije moglo dostajati novca za moguće popravke na crkvi Petilovrijenaca, na čiju je obnovu do tad utrošeno više od 2000 dukata.¹¹⁰

Slika 7 i Slika 8 Ulomci konzole i stupa (fotograf: Božidar Gjukić)

¹⁰⁹ K. Horvat.-Levaj, „Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta,“ 198. DAD, Cons. Rog. 139, f. 100v; DAD, Cons. Rog. 140, f. 28r.

¹¹⁰ K. Horvat.-Levaj, „Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta,“ 198. Bilješka 44: Obnova crkve Petilovrijenaca koštala je 2921,29 dukata, dok je za obnovu crkve Domino utrošeno 1200 dukata.

Količina utrošenog novca sugerira da se radilo o zahtjevnijoj gradnji koja je iziskivala veliki broj suradnika, pogotovo klesara za izradu brojnih elemenata arhitektonske dekorativne plastike, na što je na kraju utrošeno više od 1200 dukata. Prilikom arheoloških istraživanja pronađeno je nekoliko ulomaka arhitektonske plastike.¹¹¹ Među njima se ističu jedna konzola (Sl. 7) i ulomak stupa (Sl. 8). Konzola je ukrašena reljefnim motivom akantovog lista, ornamentalnim motivom prisutnim još od antičkih vremena koji u doba baroka poprima naglašeniji i raskošniji oblik. Motiv akanta ovdje je izveden u plitkom reljefu bez prostornih istaka osim na donjem dijelu konzole gdje je završni kraj akantovog lista stiliziran u obliku volute. Barokna dekorativnost se iščitava i na sačuvanom ulomku stupa s iluzionistički iscrtanim kanelirama u dvije boje.

Slika 9 Glavni portal crkve Petilovrijenaca, danas ulaz u palaču Sorkočević

Najmonumentalniji komad sačuvane arhitektonske plastike je portal crkve. (Sl. 9) Glavni ulaz u palaču Sorkočević, danas u ulici Petilovrijenci, ima monumentalni klesani portal koji, ako ga usporedimo s klasicističkim slogom u kojem je izgrađena palača i izvedena dekorativna arhitektonska plastika, vidljivo odskače. To je primijetila i Katarina

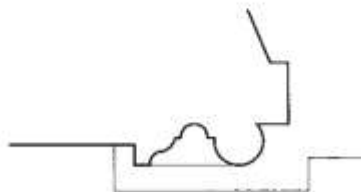
¹¹¹ U zapisima u terenskom dnevniku arheoloških istraživanja (Konzervatorski odjel u Dubrovniku) je zabilježeno da je u „temeljima uz ulazna vrata pronađen spolirani polustup visine 58 cm, širine 22cm i dužine 18 cm. Stup je oslikan sa 7 okomitih žuto.-smeđih traka širine 2 cm. U istom južnom temelju uz ulazna vrata pronađena je spolirana konzola.-zub trokutastog oblika, ali joj nije sačuvan istureni dio. Dimenzije su joj 49 cm x 49 cm, a širina 26 cm. Ukras je sačuvan s lijeve bočne strane, izveden je floralni ukas. S desne strane ukas nije sačuvan. S prednje strane izveden je list u punoj plastici.“

Horvat.-Levaj u svom članku o klasicističkim građevinama u Dubrovniku u kojemu mu pridodaje *neobarokna* obilježja.¹¹² Sudeći po njegovim stilskim karakteristikama, portalu bi trebalo pripisati barokna obilježja. Masivni portal ima plastički naglašene profilacije valjkastog oblika s ukošenim štapovima i dubokim konveksnim ukladama. Simetrične profilacije na dovratnicima nastavljaju se na zaključni arhitrav portala uokvirujući tako vratnice. Sličnu klesarsku izvedbu, premda ne toliko raskošno i duboko klesanu, možemo naći na portalu na prvom katu atrija Kneževog dvora koji, kao i portal crkve Petilovrijenaca, ima profilacije valjkastog oblika i konkavne uklade (Sl. 10, 11 i 12).¹¹³ Razlikuju se i u tome što portal u Kneževom dvoru ima plastički naglašen arhitrav, dok onaj u Petilovrijenaca nema, ili nije sačuvan u izvornom obliku.

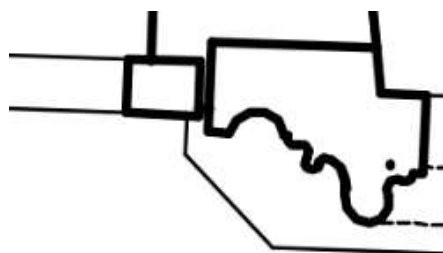
Slika 10 Portal na prvom katu atrija Kneževog dvora

Atrij, I. kat,
portal

Slika 11 Presjek dovratnika portala na prvom katu atrija Kneževa dvora

(preuzeto iz: K. Horvat.-Levaj, R. Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku,“ 173.)

Slika 12 Presjek dovratnika portala crkve Petilovrijenaca

(nacr: Zvezdana Tolja dipl.ing.arh.)

¹¹² Katarina Horvat.-Levaj, „Od baroknog klasicizma do neoklasicizma, Stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 24 (2000.), 65. Zahvaljujem Antunu Baći na sugestiji o povezanosti portala palače Sorkočević s drugom faze crkve.

¹¹³ K. Horvat.-Levaj, „Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta,“ 168. Obnova atrija kneževog dvora započela je 1685. godine, a u njoj su sudjelovali klesari Jeronim Škarpa, Ilija Katičić i Nikola iz Napulja.

6.4. Likovni prikazi barokne crkve

Za razliku od prikaza srednjovjekovne crkve, nemamo sačuvani niti jedan cjelovit prikaz barokne crkve Petilovrijenaca. Obris crkve možemo vidjeti na portretu Nikole Vodopića iz 1775. koji se čuva u DPDS-u gdje je u gornjem desnom kutu prikazan Stradun sa svojim palačama (Sl. 13 i 14). Među njima se vidi i crkva svetih Petilovrijenaca posred Place. Ulaz joj se nalazio sa strane Place, kao i u srednjovjekovnoj fazi. Visina crkve je dosegala do polovice visine ostalih građevina na Stradunu te joj se ne naziru završni vijenac ni krov. Vinicije

Slika 13 Portret Nikole Vodopića, 1775.g. Društvo prijatelja dubrovačke starine (fotograf: Ivan Viđen)

Lupis tvrdi da je ovdje prikazana nerealna crkva Petilovrijenaca koja je usmjerena sjever.-jug, a ne istok.-zapad kako pokazuje arheologija.¹¹⁴

Slika 14 Crkva Petilovrijenaca na portretu Nikole Vodopića

¹¹⁴ Lupis, „Kult i štovanje“ 157.

No upravo bi ovaj prikaz mogao najvjerodostojnije prikazivati baroknu crkvu Petilovrijenaca, ponovno izgrađenu nakon potresa. Kako su nedavna arheološka istraživanja potvrdila, barokna crkva je imala kružnu osnovu s ulazom sa Straduna, tako da se pružanje sjever.-jug, suprotno onome istok.-zapad koji je imala srednjovjekovna crkva, može objasniti centralnim tlocrtom crkve. Nepostojanje krova i snižena elevacija crkve naspram okolnih građevina ujednačene visine, govore u prilog tome da, unatoč velikim naporima i ulaganjima, crkva nikad nije završena u skladu s prvotnim planom i nacrtom.

6.5. Crkva Petilovrijenaca u kontekstu barokne obnove grada

Nakon velikog potresa 1667. godine, komunalna uprava i crkvene ustanove bavile su se obnovom građevina od značaja kako za praktično, tako i za simboličko funkcioniranje grada. S obzirom na razvijen sistem dokumentiranja gradskih i crkvenih aktivnosti, ostao nam je sačuvan velik broj dokumenata iz kojih saznajemo tijekom gradnje pojedinih građevina, ali i imena majstora koji su u njoj sudjelovali, pa čak i nacрте pojedinih projekata. Upravo u kontekstu barokne obnove grada trebamo promatrati i obnovu crkve Petilovrijenaca, budući da sačuvani elementi arhitektonske dekoracije i sudjelovanje istih majstora na gradnji crkve Petilovrijenaca i na gradnji ostalih važnih građevina, poput Kneževog dvora i katedrale, sugeriraju namjeru za obnovom najvažnijih građevina u „novom“ baroknom stilu.

Tijekom 17. stoljeća, barokni stil postaje sveprisutan u zapadnoj Europi, dok su našim prostorima prevladavali oblici renesanse, protkani gotičkim i romaničkim reminiscencijama.¹¹⁵ Kod nas se barokni stil u početku mogao naći tek u dekorativnim elementima i baroknim oltarima poput glavnog oltara zagrebačke katedrale kojeg je 1630.-ih godina izradio Hans Ludwig Ackermann ili glavnog oltara hvarske katedrale Baldassarea Longhene podignutog između 1615. i 1636. godine

Nova barokna koncepcija prostora počela se javljati tek u drugoj polovici stoljeća. Naznake novog stila nalazimo u Dubrovniku na crkvama Rozario i Gospe od Karmena iz sredine 17. stoljeća, dok prevlast baroka u Dubrovniku nastupa tek nakon velikog potresa.

¹¹⁵ K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 117.

Stara romanička katedrala se nakon potresa našla u potpunim ruševinama. Zadatak obnove katedrale, pronalazak arhitekta i izradu projekta, Senat je prepustio Stjepanu Gradiću, Dubrovčaninu nastanjenom u Rimu, koji je želio da „novi model odgovara zahtjevima suvremene arhitekture koji nisu bili poznati kad se po prvi put gradila ova crkva, jer je u to vrijeme svijetu ova vještina bila sasvim tuđa“.¹¹⁶ Njegovim posredstvom Andrea Bufalini (1670.-1671.) radi prvotni model crkve na temelju zapažanja i podataka koje mu je dao Gradić. I kod izbora kasnijih graditelja katedrale, Gradić je imao glavnu riječ. Upravo on bira Paola Andreottija kao voditelja gradnje (1672.—1675.), a koji je zbog sukoba sa Senatom napustio Dubrovnik. Kao Andreottijevog nasljednika, Gradić u dogovoru s autorom projekta Bufalinijem i arhitektom Carlom Fontanom predlaže Pier Antonija Bazzija (1677.-1680.), koji također nije proveo mnogo vremena u Dubrovniku jer se kao i njegov prethodnik sukobio sa Senatom oko isplate plaće.

Tijekom sljedećih gotovo 10 godina gradnja katedrale je bila na mrtvoj točki zbog već prije spomenutih pritisaka carigradskog dvora. Jedan od razloga za odugovlačenje s izborom novog arhitekta katedrale je i Gradićeva smrt 1683. godine. Godine 1689. na mjesto glavnog državnog arhitekta, a samim time i glavnog voditelja gradnje katedrale, imenovan je fra Tommaso Maria Napoli (1689.-1698.), koji u Dubrovnik dolazi iz Rima. U postojeći Bufalinijev projekt unio je promjene u skladu s karakteristikama sicilijanskog baroka.¹¹⁷ Kao posljednjeg graditelja katedrale nalazimo Iliju Katičića (1704.-1713.), domaćeg majstora koji je 1712. godine imenovan i glavnim graditeljem svih gradskih zdanja.

Uz obnovu katedrale, ključna je bila i obnova Kneževog dvora. Prvotna ideja obnove bila je obnoviti dvor u gotičko.-renesansnom slogu. Radove je prvo vodio Francesco Cortese, a 1671. godine njegovu ulogu preuzima Đenovežanin Paolo Andreotti. Nakon 1685. godine pristupilo se rekonstrukciji atrija gdje su se većinski odvijali klesarski radovi. Među klesarima koji su radili klesane dijelove nalazimo imena Ilije Katičića, Jeronima Škarpe i Nikole Morosinija, čije spomene nalazimo i u *Libro della fabbricha* crkve Petilovrijenaca.¹¹⁸ Tek dolaskom Tommasa Marie Napolija u Dubrovnik, 1689. godine Knežev dvor počinje

¹¹⁶ K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 121. Više: Katarina Horvat.-Levaj, „Projekt i gradnja barokne katedrale,“ u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur.Katarina Horvat.-Levaj.(Dubrovnik; Zagreb: Gradska župa Gospe Velike; Institut za povijest umjetnost, 2014), 121.-179.

¹¹⁷ Vladimir Marković, „Projekt i izgradnja dubrovačke katedrale,“ 87.

¹¹⁸ Nikola Morosini se u izvorima javlja i kao Morigini.

poprimati karakteristike barokne arhitekture. Njegov doprinos najbolje se iščitava u kapeli ovalnog tlocrta u Kneževom dvoru, posvećenoj 1691. godine koja potvrđuje rimske stilske utjecaje s obzirom na to da je ovalni tlocrt karakterističan za rimsku sakralnu arhitekturu 17. stoljeća.¹¹⁹

Prisutnost baroknog stila u Dubrovniku na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće ne govori nam mnogo o mogućim arhitektonskim uzorima za centralnu crkvu Petilovrijenaca čija je gradnja započela prije nego je barokni stil u potpunosti zavladao dubrovačkom arhitekturom posredstvom državnih graditelja koji su pristigli iz Rima. Moguće traženje ishodišta tlocrta u Rimu bilo bi posve opravdano, s obzirom na to da u 17. stoljeću u Rimu nastaju neke od najvažnijih rimskih baroknih centralnih crkava poput Borrominijevih San Carlo alle Quattro Fontane (1641.) i Sant'Ivo alla Sapienza (1660.), te Berninijeva Sant' Andrea al Quirinale (1670.), a graditelji koji dolaze u Dubrovnik, bili su upoznati s rimskom arhitektonskom tradicijom, štoviše Pier Antonio Perrone je i radio s Berninijem, a posao u Dubrovniku dobiva uz preporuku arhitekta Carla Fontane. No, u dosadašnjem istraživanju dokumenti nisu otkrili podatke vezane uz ime projektanta crkve Petilovrijenaca, a i nepostojanje službenog državnog arhitekta u vrijeme odobravanja nacrtu i početka gradnje (1676. –1677.) dodatno otežava pokušaje atribucije projekta.

Ideja o gradnji centralne crkve u Dubrovniku postojala je, međutim, još od prije potresa. Među najboljim ostvarenjima barokne arhitekture u Hrvatskoj zasigurno je sklop Isusovačkog kolegija i crkve u Dubrovniku, a planovi o njegovoj izgradnji postojali su još od sredine 17. stoljeća, kada je u grad poslan talijanski isusovac Giovanni Battista Canauli kako bi dogovorio gradnju isusovačkog kolegija s predstavnicima Republike te je tom prilikom i napravio plan dijela grada u kojem je trebao biti podignut isusovački kolegij i crkva.¹²⁰

No zbog komplikacija prilikom otkupa zemljišta Canauli je napustio Dubrovnik ne obavivši posao. Ideji gradnje kolegija vratilo se 1658. godine, što potvrđuje i nacrt kojeg je izradio Serafino Fabrini¹²¹ godinu kasnije, a koji prikazuje raspored prostorija kolegija uz crkvu centralnog tlocrta (*Sl. 15*).¹²² Crkva je kružnog tlocrta s upisanim bočnim kapelama

¹¹⁹ K. Horvat.-Levaj, R. Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku,“ 171.

¹²⁰ Više: Tanja Trška Miklošić, „Neostvareni projekt Isusovačke crkve i kolegija (1659.) u Dubrovniku,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33 (2009), 125.-140.

¹²¹ Serafino Fabrini je bio arhitekt rimske isusovačke pokrajine. Osim projekta za isusovačku crkvu i kolegij u Dubrovniku, izradio je projekte za kolegije u Fermu (1657. –1658.), Arezzu (1659.), Anconi (1668.), Montepulcianu (1668. –1669.), Sori (1669.) i Fanu (1671. –1679.).

¹²² Fabrinijev nacrt objavila je Tanja Trška Miklošić u gore navedenom članku.

povezanima ophodom koji je prolazio između masivnih nosača koji su nosili kupolu i vanjskog zida crkve.¹²³ Razlozi za izgradnju crkve centralnog tipa skromnijih dimenzija leže u manjku građevnog prostora na današnjoj Poljani Ruđera Boškovića prije potresa. Nakon potresa, 1670. godine, Isusovcima je ustupljeno i zemljište na kojem se danas nalazi crkva sv. Ignacija te se u potpunosti odustalo od provedbe Fabrinijevog projekta. Današnja crkva izgrađena je po projektu koji je napravio Andrea Pozzo po uzoru na rimsku isusovačku crkvu Il Gesù.

Ideja centralnog tlocrta možemo naći i u kapeli kneževog dvora, skromnih dimenzija i ovalnog tlocrta. Projekt za kapelu, posvećenu 1691. godine, izradio je fra Tommaso Maria Napoli, službeni državni arhitekt Republike, uvodeći tako oval, karakterističan za sakralnu arhitekturu 17.stoljeća, u dubrovačku graditeljsku tradiciju.¹²⁴

Premda ne postoje izravni dokazi povezanosti neostvarenog projekta za isusovačku crkvu i centralnog tlocrta crkve Petilovrijenaca, jednom predložen centralni koncept o kojem je raspravljalo i prihvatilo Vijeće umoljenih sigurno je ostao prisutan kao ideja koja je utjecala na izradu projekta crkve Petilovrijenaca na Stradunu.¹²⁵

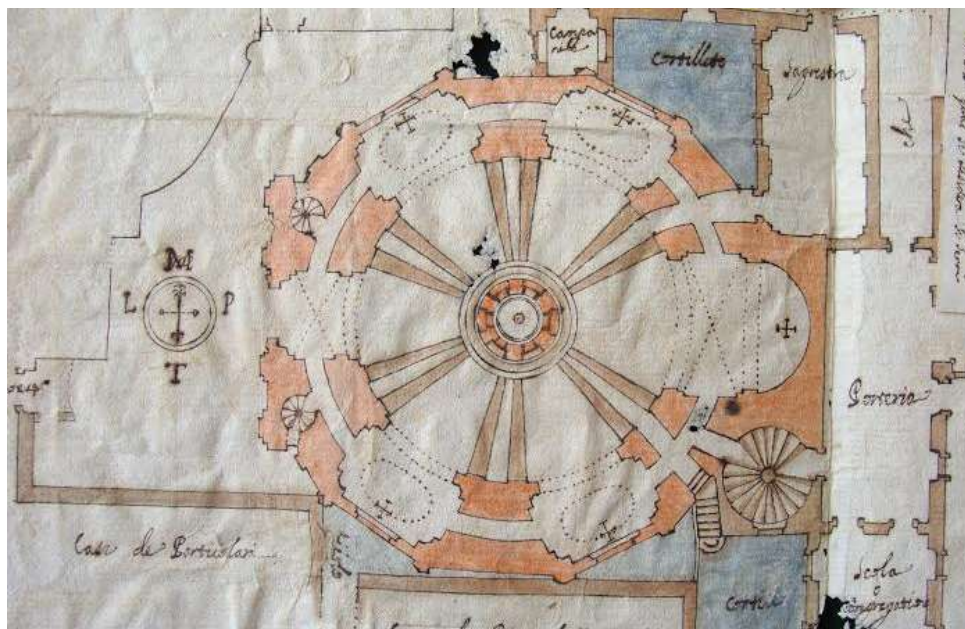
No, odabir centralnog tlocrta za crkvu Petilovrijenaca trebalo bi ipak promatrati kao nužnost, odnosno kao najfunkcionalnije rješenje uzevši u obzir ograničenost prostora na kojem je građena. To potvrđuje i prvotno planirani centralni tlocrt isusovačke crkve od čije se gradnje odustalo nakon potresa kada je Isusovcima ustupljeno dodatno zemljište.

¹²³ Više: Tanja Trška Miklošić, „Neostvoreni projekt Isusovačke crkve i kolegija (1659.) u Dubrovniku,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33 (2009), 125.-140.

¹²⁴ K. Horvat.-Levaj, R. Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku,“ 171.

¹²⁵ DAD, Cons.Min.122, f. 67v

Ova crkva je bila daleko manjih dimenzija te skromno razvedenog tlocrta budući da na čestici čije su dimenzije bile određene položajem prijašnje crkve i susjednim građevinama nije bilo dovoljno prostora za izgradnju kapela i ophoda.

Slika 15 Serafino Fabrini, Projekt za isusovačku crkvu u Dubrovniku, 1659. (Preuzeto iz: T.Trška, „Neostvoreni projekt isusovačke crkve i kolegija u Dubrovniku,“ 129).

Sačuvani arheološki ostatci, ulomci arhitektonske plastike te zapisi iz knjige troškova potvrđuju da se radilo o kompleksnom i sofisticiranom projektu koji nije izrastao iz dubrovačke graditeljske tradicije, što je možda i prouzročilo urušavanja crkve tijekom gradnje uslijed manjka tehničkih znanja graditelja jer i sam Gradić navodi kako domaći majstori nisu dopuštali da ih drugi uče.¹²⁶ Na ovom stupnju istraživanja, razloge zbog kojih je crkva već krajem 18. stoljeća bila u ruševnom stanju možemo samo pretpostavljati jer nijedan izvor izričito ne spominje uzroke njezinog propadanja. No zasigurno su nedostatak novčanih sredstava uslijed stradavanja crkve sv.Vlaha u požaru i dugog vremena izgradnje katedrale te neiskustvo graditelja u izgradnji ovakvog arhitektonskog tipa, pridonijeli propasti ovog jedinstvenog projekta na istočnoj obali Jadrana u 17. stoljeću.

¹²⁶ K. Prijatelj, „Dokumenti za historiju,“ 121.

7. Rušenje crkve i prijenos kulta u katedralu

U Arhivu dubrovačke biskupije, u fondu *Katedralna crkva sv. Marije Velike u Dubrovniku* nalaze se nerazvrstani spisi o uzdržavanju kapele svetih Petilovrijenaca u katedrali.¹²⁷ Veliki svežanj nerazvrstanih prijepisa biskupskih odluka u rasponu od nekoliko desetaka godina prati prodaju i rušenje crkve te narudžbu oltara u katedrali. Već 1786. godine biskup donosi odluku da bi se u katedrali trebala sagraditi kapela posvećena Petilovrijencima te da bi ju trebao dobro darivati.¹²⁸ Na poleđini te odluke nalazi se kasniji upis biskupa Nikole Bana iz 1801., koji se poziva na odluku od 17. svibnja 1786. godine te donosi odluku o prodaji crkve Petilovrijenaca na javnoj dražbi. Biskup pritom nalaže da se od novca dobivenog prodajom sagradi i opremi oltar u katedrali.¹²⁹ Na istoj stranici se nalazio još jedan upis, od 17. siječnja, iz kojega saznajemo da su dubrovački knez i Senat zatražili od Svete Stolice dopuštenje za prodaju parcele i građevnog materijala crkve Petilovrijenaca koja se nalazi posred Place, čija je gradnja započeta, ali nikad dovršena. Pritom se obvezuju da će novac dobiven prodajom crkve utrošiti na izradu kapele posvećene kotorskim mučenicima u dubrovačkoj prvostolnici.¹³⁰

Dubrovački Senat na samom početku 1801. godine, 10. siječnja, obvezuje rizničare katedralne crkve da odmah stave u prodaju crkvu posvećenu svetim Petru, Lovri i Andriji.¹³¹ Odlukom Senata od 21. siječnja 1801. godine povlači se odluka o prodaji crkve dok se ne odluči suprotno.¹³² Tek 19. travnja iste godine Senat povlači odluku o zabrani prodaje crkve.¹³³ Odluka o suspenziji odluke o prodaji crkve zasigurno je povezana sa zahtjevom upućenom Papi vezanim uz prodaju crkve.

¹²⁷ ADB, Katedralna crkva sv. Marije Velike u Dubrovniku, Dokumentacija o uzdržavanju kapele svetih Petra, Lovra i Andrije (razni spisi). (Dalje u tekstu: ABD, Dokumentacija o uzdržavanju).

¹²⁸ Ibid., 22. (...) *deinquoque construiendi et sufficienter dotandi Capellam sub eodem titulo in Cathedrali ecclesia (...)*

¹²⁹ Ibid., 22 a retro.

¹³⁰ Ibid., 22 a retro.

¹³¹ DAD, Cons. Rog. 208, f. 4v. *La prima parte é di accomettere ai SS. Tesorieri di S. Maria Maggiore, che mettano subito in vendita al (?) incanto la chiesa dirata dei SS. Pietro Lorenzo et Andrea, ela deliberino al piu dante ed offerente in termine di venti giorni prossimi venturi a tenore della Dispensa Pontificio. (...)*

¹³² DAD, Cons. Rog. 208 f. 13v. *La prima parte é di differire sino ali altro ordine la vendita della Fabrica della chisa dei SS. Pietro, Lorenzo ed Andrea.*

¹³³ DAD, Cons. Rog. 208 f. 51. *La prima parte e di levare la sospensione imposta dall' (?) Senato sopra la vendita della chiesa di Santi Pietro Lorenzo ed Andrea e sopra li Beni Lacromesi. (...)*

Zanimljivo je da se u jednoj od odluka specificira da teren i materijali moraju biti prodani jednoj određenoj osobi koja će na tom mjestu sagraditi sebi kuću (*...per la facolta di vendere il sito suddetto, ed il materiale delle mura a persona particolare che in fabbrica ha una o due case da abitar si dai privati...*).¹³⁴ To se odnosilo na Matu Nika Sorkočevića, pripadnika najbrojnije plemićke obitelji u Dubrovniku poslije potresa, koji je na javnoj dražbi i kupio spomenuto mjesto te na njemu sagradio reprezentativnu klasicističku palaču koja svojom visinom nadmašuje ostale palače na Stradunu.¹³⁵

Nakon prodaje i rušenja crkve, kult Petilovrijenaca je preseljen u katedralu. Već 1802. godine plaća se izrada nacrtu kapele u katedrali za izradu oltara (Sl. 16). Između 1802. i 1804. godine isplaćeni su novci Lorenzu Giromelli za nabavu oltara, dok su 1804. godine plaćeni troškovi prijenosa dijelova oltara. Godine 1812. na oltar je postavljena nova oltarna slika Camilla Reggia jer je raniju uništila vlaga.¹³⁶

Slika 16 Oltar svetih Petilovrijenaca u dubrovačkoj katedrali (Preuzeto iz: Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku, 260).

¹³⁴ ABD, Dokumentacija o uzdržavanju, 21 a retro.

¹³⁵ Katarina Horvat.-Levaj, „Od baroknog klasicizma do neoklasicizma, Stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnik između 1780. i 1900. godine,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 24 (2000.), 64.-65

¹³⁶ Više o oltaru u katedrali: Daniel Premerl, „Oltar sv. Petara, Lovre i Andrije (Sv. Petilovrijenci),“ u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat.-Levaj. (Dubrovnik; Zagreb: Gradska župa Gospe Velike; Institut za povijest umjetnost, 2014), 261.

8. Zaključak

Državni kult svetih Petra, Lovre i Andrije, zajedno s njihovom crkvom, tijekom skoro pet stoljeća imao je važnu ulogu u duhovnom životu grada o čemu svjedoče pisanja dubrovačkih kroničara, ali i brojni pisani izvori između kojih se ističu odluke vijeća i troškovnici pregradnje, odnosno obnove crkve, koji su u ovom radu prvi put interpretirani u rekonstrukciji dvije faze crkve. O arhitekturi crkve saznajemo iz sačuvanih likovnih prikaza i arheoloških ostataka koji nam potvrđuju da je srednjovjekovna crkva bila jednobrodna s istaknutom apsidom, dok nam podatke o unutrašnjem uređenju donosi apostolski vizitator Sormano. O jednoj manjoj obnovi crkve nekoliko desetljeća prije potresa također saznajemo iz sačuvanih arhivskih dokumenata.

Najvrjedniji doprinos ovog istraživanja sigurno je detaljna analiza barokne crkve centralnog tlocrta, potvrđenog arheološkim istraživanjima, izgrađene nakon što se srednjovjekovna urušila u potresu. Troškovi gradnje nam otkrivaju ne samo tijek izgradnje, nego nam pomažu otkriti na koji je način funkcioniralo gradilište te imena majstora koji su sudjelovali u njoj pri čemu se posebno ističu upisi koji dokazuju sudjelovanje dubrovačkog majstora Ilije Katičića. Detaljna analiza arhitektonskog tipa crkve i ostataka arhitektonske dekoracije, stupa i konzole, u kontekstu barokne obnove grada temeljena je na gore navedenim izvorima, uspoređujući ih s tada suvremenim baroknim ostvarenjima u Kneževom dvoru, na čijoj su obnovi radili isti majstori kao i na crkvi Petilovrijenaca, ali i općim umjetničkim strujanjima u to vrijeme.

Sudeći po izvorima, neiskustvo graditelja i trusno tlo, pridonijeli su urušavanju crkve još tijekom gradnje, a nedostatak novčanih sredstava nakon 1706. godine i obnove crkve sv. Vlaha i katedrale, ostavili su crkvu nedovršenu skoro cijelo stoljeće, zbog čega je ona u poluruševnom stanju na kraju i prodana na javnoj dražbi 1801. godine, a na njezinom mjestu je sagrađena palača obitelji Sorkočević. Propadanje crkve je pridonijelo i slabljenju kulta svetaca kojima je novcem dobivenim od prodaje sagrađen oltar u baroknoj katedrali.

Ovaj monografski prikaz crkve Petilovrijenaca donosi cjelovitu interpretaciju povijesti izgradnje crkve s naglaskom na baroknu crkvu, koja je dosad bila gotovo nepoznata u povijesno.-umjetničkoj historiografiji. Da je crkva u potpunosti izgrađena i opremljena, danas bi predstavljala jedinstveni tip barokne arhitekture na istočnoj obali Jadrana, a

isticala bi se i kao najranija sagrađena centralna crkva u hrvatskom priobalju. Ovaj diplomski rad je mali doprinos korpusu srednjovjekovne i barokne arhitekture u Hrvatskoj, ali i proučavanju dubrovačke sakralne arhitekture. Glosar nepoznatih arhitektonskih i građevnih pojmova s prijevodom, primjerima i pojašnjenjima može pomoći daljnjem istraživanju arhivskih dokumenata vezanim uz dubrovačku srednjovjekovnu i novovjekovnu arhitekturu.

9. Literatura

1. Alghisi, Galasso. *Delle fortificationi libri tre*. Venezia: 1570. (pristup: 25. 04. 2015. https://books.google.hr/books?id=zU1bAAAAcAAJ&dq=delle+fortificationi+libri+te&hl=hr&source=gbs_navlinks_s).
2. Belamarić, Joško. „Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika,“ U *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, 165.-199. Split: Književni krug, 2001.
3. Beritić, Lukša. "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku. „ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10 (1956): 15.-83.
4. Coleti, Jacopo. *Illyricum sacrum VI: Ecclesia Ragusina cum suffraganeis, et ecclesia Trhiziniensis et Catharensis*. Zagreb: Dominović, 2005.
5. Concina, Enio. *Pietre, parole, storia: Glossario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV.-XVIII)*. Venezia: Marsilio, 1988.
6. De Diversis, Filip. *Opis slavnog grada Dubrovnika*. prev. Zdenka Janeković Römer. Zagreb: Dom i svijet, 2004.
7. Demović, Miho. "Neumatski fragment dubrovačkog beneventanskog pontifikala. „ *Rad HAZU* 409 (1988): 225.-253.
8. Ferrari, Francesco. *Catalogus Generalis Sanctorum qui in Martyrologio Romano non sunt*. Mleci, 1625. (pristup 20. 04. 2015. http://books.google.it/books?id=dZi7dliggywC&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)
9. Gjučić Bender, Vedrana. „Prikazi Dubrovnika u slikarstvu. „ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38 (2009): 215.-244.
10. Goja, Bojan. „Novi podaci o djelovanju Gierolima Mondelle i Giacoma Cavalotta u Šibeniku. „ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 35 (2011): 115.-124.
11. Gyug, Richard. "The Dalmatian Martyrs: Legends ad History in Thirteenth Century Dubrovnik", u: *Religion, Text and Society in Medieval Spain and Northern Europe: Essays in honor of J. N. Hillgarth*, 200.-222. Toronto : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2002.
12. Gyug, Richard. *Missale Ragusinum: The missal of Dubrovnik*. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1990.
13. Horvat.-Levaj, Katarina, Relja Seferović, „Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku. „ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27(2003): 163.-183.
14. Horvat.-Levaj, Katarina. "Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta – Nove spoznaje o životu i djelu dubrovačkog graditelja i klesara. " *Anali Dubrovnika* 44 (2006): 189.-218.
15. Horvat.-Levaj, Katarina. „Od baroknog klasicizma do neoklasicizma: Stilsko.-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine. „ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 24 (2000): 61.-72.
16. Krivić, Lav. "Kotorski sveti. „ *Crkva u svijetu*, Vol. 4 No. 5.-6 (1969): 508.-513.
17. Lonza, Nella. „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo: Dubrovački primjer. „ U *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*, 104.-122. Zagreb: Leykam, 2008.
18. Lonza, Nella. *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009.
19. Lupis, Vinicije. "Kult i štovanje sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru. „ *Zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Dani Stjepana Gunjače 2"* (2011): 149.-163.

20. Marković, Vladimir. „Projekt i izgradnja dubrovačke katedrale. „ *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 36 (2012): 83.-92.
21. Martinović, Jovan J. „Pokušaj rekonstrukcije ciborija kotorske katedrale,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42 (2011): 345.-354.
22. Matas, A. K. "Miletii versus", *Biblioteka za povijest dalmatinsku od J. Gelčića 1* (1882): 9.-12.
23. *Monumenta Ragusina, Libri reformationum: tomus III (a. 1359.-1364. .)*. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1895.
24. Nodilo, Speratus. *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 14; Scriptores I)*. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1883.
25. Nodilo, Speratus. *Chronica Ragusina Junii Restii (Ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451.-1484) (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 25)*. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1893.
26. Novak.-Klemenčić, Renata. "Obnova spomenikov v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoljeća. „ *Arhitekturna zgodovina* 2 (2014): 8.-17.
27. Premerl, Daniel. „Oltar sv.Petara, Lovre i Andrije (Sv. Petilovrijenci).“ U *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur.Katarina Horvat.-Levaj. 261. Dubrovnik; Zagreb: Gradska župa Gospe Velike; Institut za povijest umjetnost, 2014.
28. Prijatelj, Kruno. „Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture. „ *Tkalčićev zbornik 2* (1958): 117.-155.
29. Principe, Ilario. „Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.-XVII.,“ *Dubrovnik 1* (1991), 339.-354
30. Razzi, Seraffino. *Povijest Dubrovnika*. Dubrovnik: Matica Hrvatska, 2011.
31. Rešetar, Milan. „Slike starog Dubrovnika. „ *Narodna starina* III/8 (1924): 176.-189.
32. Stevović, Ivan. „Sveti Andreja u kotorskom natpisu ANDREE SCI AD HONOREM SOCIORVMQ. MAIOREM“ , *Zograf* 27 (1998.-1990): 23.-32.
33. Trška Mikošić, Tanja. „Neostvoreni projekt Isusovačke crkve i kolegija (1659. .) u Dubrovniku. „ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33 (2009): 125.-140.
34. Vojnović, Kosta. „Dodatak raspravi: Državni rizničari Republike Dubrovačke. „ *Starine JAZU* 28 (1896): 186.-260.
35. Zelić, Danko. „Utilitas et lucrum — općinske kuće u srednjovjekovnom Dubrovniku.“ U *Zbornik Dana Cvita Fiskovića, sv. III, 9–24*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2010.
36. Zelić, Danko. „Veduta Dubrovnika (kat. br. 52)“ , U *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, 236.-238. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2015.

10. Prilozi

10.1. Odluka o gradnji crkve 1363. godine

Stranica	Transkripcija
Liber omnium reformationum str. 278	Die XII AUGUSTI. In consilio maiori ball. LXIII. Prima pars est de faciendo ecclesiam sanctorum Petri, Laurencij et Andree in terminis sub domo Priboe Plutcho in platea. Capt. per omnes. Thesaurarii: Ser Johannes de Tuidisio ball. remansit thesaurarius. Prima pars est de scribendo pro optinenda dispensacione in matrimoniis a domino nostro Papa per istum modum qui est lectus (cassum). Secunda pars est de non scribendo. Captum...

10.2. Odluke o gradnji zvonika

Signatura	Datum	Transkripcija
DAD, Cons. Min. 2, foli 43v	1419.	Captum fuit de percipiendo officialibus laborerios pro quod fieri faciant in ecclesia sancti Petri et Laurentii quod unum campanille pro unum tribus campanis ibidem ponendis.
DAD Cons. Min. 3, f 257r	7. 10. 1423.	Captum fuit de aptando ecclesiam Sanctorum Petrii Laurentii et Andree ita quod propterea rupinam campanilis factam. A qua nullo modo deteriorare possit eius tectum. Non obstante parte alias capta die XIII Aprilis 1423. Super inde.
DAD Cons. Min. 3, f 257r	7. 10. 1425.	Captum fuit de dimittendo Bosidar lapicidam ide ad calcariam suam ita tam quam nemini possit laborari prout quod calcarie sue ita tam quod Radan socius eius attendere debeat ad laborerium campanelis sanctorum laurentii petrii et andree. Preter quod se magistri predicti essent occupati ad laboreria conventis sancti francisci videlicet voltarum quod seguire debeant laboreria voltarum predicta.

10.3. Opis crkve u *Opisu slavnog grada Dubrovnika* Filipa de Diversisa

Filip de Diversis, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, prev. Zdenka Janeković Römer (Zagreb: Dom i svijet, 2004)

Stranica	Prijevod
51	Zatim postoji jedna druga crkva izgrađena općinskim novcem u čast svetih mučenika Petra, Lovrijenca i Andrije, čija su tijela Dubrovčani našli kod Kotora, prema njihovoj vlastitoj objavi i čudesnom ukazanju, uzeli ih i s najvećom pobožnošću donijeli u Dubrovnik, u ovaj hram njima podignut. Ova dva hrama izgrađena su u različito vrijeme iz zahvalnosti za prestanak dvostruke kuge, jedne petog, a druge sedmog srpnja.

98	Isto tako slavi se i blagdan nekih mučenika, to jest svetih Lovrijenca, svetog Petra i svetog Andrije, čija su tijela po božanskoj objavi bila nađena kod Kotora i prenesena u Dubrovnik. Njima u čast, 7. srpnja, u povorci se ide u njihovu crkvu, jer je toga dana, kako sam čuo prestao pomor kuge.
----	---

10.4. Crkva Petilovrijenaca u vizitaciji Giovannija Francesca Sormana

Archivio Secreto Vaticano, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap., 16 (Giovanni Francesco Sormano, 1573.-1574)

Folio	Transkripcija
587	Die 17. setembris 1573 Revenderissimus Dominus Delegatus proseguendo visitationes accessit ad ecclesiam sanctorum Pancratij(sic!), Petri et Andreae sitam in civitate Ragusij in platea publica et prius ante altare maius genibus flexis debitis profusis orationibus. Non reperto tabernaculo neque sanctissimo sacramento cum non sit parochialis(?).
587v	Visitavit altare maius perdictum quod invenit unius lapidis integri consecrati et bene sigillati cum tribus tobalijs bonis et competentis, cum pallio damasci punicei boni. Anconam vero est lignea cum multis figuris aliquibus ex partibus auratis et antiquis sed parvum marcida ac est alicubi viciata cum caelo desuper ligneo, ac scabello bono. Et super altari reperta fuerunt duo candelabra auricalchi et duo ferrea sed sordida omnia. Decrevit Anconam mundari et in partibus viciatis vetustate temporis restaurari candelabraque mundari pariter ac de alijs alijs(sic!) tobaliis competenter providere termino 6 mensium sub pena arbitro Ordinarii impodenda. Visitavitque altare a manu sinistra altaris maioris nuncupatum altarem Virginis gloriosae non dotatum quod invenit unius lapidis integri cum altare desuper portatili consecrato dissigillato et nimis angusto cum tobaliis duobus laceratis ac pallio sericeo
588	croceo nimis trito. Ancona vero est lignea cum multis figuris in aliqua parte auratis sed parvum nitida cum tegmine non multum decentum ac scabello ligneo satis bono. Decrevit super dicto altari portatili amplius celebrandum non esse sed de alio latiori providendo et per Reverendissimum ordinarium consecran? termino trium mensium. Anconamque in partibus viciatis reaptari ac mundari tegmenque ligneum decentius ordinari, et de tobaliis saltem tribus ac pallio decentiori providere termino 6 mensium sub penaculo arbitro ordinarij. Et successive visitavit altarem a manu dextera positum altaris maioris vocatis Sanctorum Petri Laurenti quod invenit unius Lapidis integri cum altari portatili incluso in dicto altari consecrato et bene sigillato cum tribus tobaliis com cumpetenter laceratis cum pallio lineo et ancona lignea antiqua aurata in aliqua parte viciata et parvum nitida cum tegmine ligneo non nimius decenti ac scabello ligneo. Tunc revendissimus presbiter Johanes de rubeis Raguseus(?) capellanus in dicto altari qui fuit vocatus.
588v	Interrogatus: An dictum altarum sit dotatum et iuris patronatu et cuius familiae et an habeat institutionem dicte capelle sive altaris. Respondit: Questo altare fu dotato da Madonna quondam Slave Volze come appare al testamento qual io portavo et il carico ch'io sic di celebrare due messe-settimane al mese ogni giorno. (...) ac Anconam in partibus viciatis reparando ac mundare et tegmen decentis ornari in termino sex mensium sub pena arbitro (...) Et successive visitavit altare vocatum visitationis beatissime virginis quod altarem est societatis sutorum et fuit repertum unius lapidis integri cum altari portatili consecrato et bene sigillato cum tribus tobaliis laceratis , et pallio zambeloti cum cruce
589	rubea cum ancona lignea et quatuor figuris in multis partibus aureatis, figure in medio Virginis gloriose et beate Elisabet, et hinc inde Sancte Catarine ac Sancti Antonii cum tegmine ligneo desuper picto quatuor marmoreis columnis suffulto ac scabello ligneo satis competentis. Interrogatus supradictus presbiter Johanes si altare est iuris patronatus vel

	dotatum. Respondit: questo altare e della compagnia di sarti e non ha entrata alcuna nemeno e ius patronato eccetto questo gli é dato per elemosina da detta compagnia la qual vi fa celebrare una messa solamente la settimana cioe il sabbato e vi mantiene la lampade ch'arde contiuamente.
589v	Postmodum visitavit sacristiam invenit eam in pavementis et tecto se bene habere et nulla repriatione (...)
605	(...) Interogavit: Si beat institutione sive dotationem aut foundationem dicte capelle
605v	(...) Respondit: lo ho il legato fatto nel testamento da Stanie di Vole di Volze quale esibisio e fu' fatto nell'anno 1392 a 28 di novembre nelquale si dispone et vuole che si facci uno altare nella ghiesa di S. Pietro Lorenzo et Andrea nella piazza a honore di Dio con una ancona di perperi 100 et un' calice di perperi 30 e che le sue vigne di Gionchetto con tutte le sue ragioni e pertinente sieno per dote di detto altare pagandosi perperi tre all'anno per parte delle dette vigne (...)
606	(...) Interogatus si suprascripta ordinata quamtu' ad Anconam calicem missale et pavamenta fuerit adimpleta. Respondit: lo credo di si chesi facesse ogni cosa a'quel tempo se bene hora non si ritrova altro che l'Ancona (...)

10.5. *Fabrica de Sancto Petri Laurenti 1631.*

U Državnom arhivu u Dubrovniku, u seriji Fabbriche pod rednim brojem 65 čuva se knjiga troškova pregradnje crkve svetih Petilovrijenaca iz 1631. godine. Knjiga ima 4 lista s upisima numeriranim do broja 40, bez paginacije.

Godina	Datum	Transkripcija	Numeracija
1631	27. 06.	(...) per mojia quindecim di calcina (...)	Nº 1
		Per smorzar mojia quindecim di calcina (...)	Nº 3
		(...) per dua barche di sabione (...)	Nº 4
	6. 08.	(...) per portatura di (?) fin Ragusciam pietre e ligatura vinti (...)	Nº 7
	11. 08.	(...) per cupe cinquecento cio e per portarli di Breno (...)	Nº 8
		(...) per portar cupe cinquecento da Pescaria a fin ciesa (...)	Nº 9
	12. 08.	(...) per vinti sache di ligatura (...)	Nº 11
	13. 11.	(...) che servi in torno di campagnielo.	Nº 22
		(...) per lire tre di ferro per far li ciodi vinti tre (...)	Nº 24
	16. 11.	(...) per cinque travi e per diciotto li rime(?) cioé ogni travo (...)	Nº 26

10.6. *Odluke Malog vijeća 1631. godine*

Signatura	Datum	Transkripcija
DAD, Cons. Min. 74 f. 237v	13. 04. 1631.	Captum fuit de faciendo apolitia perperorum XXVI gorssorum III SS. procuratoribus ecclesie SS. Petri Andreae et Laurentij pro quibus apparent neccessares ad libro casse comunis.
DAD, Cons. Min. 74 f. 281v	06. 12. 1631.	Captum fuit de faciendo apolitia iperperos quadraginta duos cum quibus fuerunt subvenienti domini rectores ecclesie Sancti Petri, Laurentii et Andree pro eius instauratione.

10.7. Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti

U fondu Opera Pia (Blaga djela) Državnog arhiva u Dubrovniku pod brojem 152 čuva se knjiga računa obnove crkve Petilovrijenaca. S prednje strane nalazi se 18 listova bez paginacije s upisima od 1. 05. 1677. do 13. 08. 1703. godine. Zapisi od do 18. 08. 1685. godine su numerirani do broja 193. Od 12. 06. 1687. godine do 19 08. 1693. godine, zapisi su numerirani do broja 128. Svi kasniji upisi nemaju numeracije ni paginacije, nego su određeni datumom upisa. Radi preglednosti teksta važniji podaci iz Libro della Fabbrica se nalaze u tablici poredanoj po kronološkom redoslijedu uz osobnu napomenu o paginaciji radi lakšeg snalaženja.

Godina	Datum	Transkripcija	Nº	Pag.
1677	1. 05.	A Giuro Canalese per portar le rovine e il scavamento delli fondamenti ducati tre grosetti 8.	Nº 5	1
		...doi barche di arena...	Nº 7	1
		...doi barche di creta rossa per fondamento.	Nº 8	1
	10. 05.	A Mitar Morlacho e Compagni manuali giornate quindeci a grosetti 5 la giornata per scavar le rovine dalli fondamenti...	Nº 9	1
		A Giuro et manuali ducati tre grosetti 4 per portare le rovine (...) fuori...	Nº 10	1
	20. 05.	...per Pali trecento sete per fondamenti...	Nº 11	1v
	9. 06.	...per netar il (...), per cavar fondamento.	Nº 23	2
	17. 06.	A Francesco Paoli da Corzola ducati vinti per Braza di scarpello a prezzi quindeci il braccio.	Nº 27	2
	30. 06.	A Zanea Carlich da Corzola ducati cento vinti sei grosseti 8 per Braza centa octo scarpelli a ducati uno il Brazo cosi d'accordo.	Nº 28	2
		A Sava Morlacho ducati dua grosseti 6 per discaricare detti scarpelli...	Nº 29	2
		A Petar Giurov ducati secte grosseti 4 per portar le ruine fuori.	Nº 33	2v
		A Giovanni ducati cinque grosseti 10 per tavole 14 a grosetti 5 la tavola per far il volti di gisterna.	Nº 34	2v
		A detto per chiodi 140 Canal (!) a prezzo 5 il conto.	Nº 35	2v
	4. 07.	A Stiepan Scarpelino ducati uno grosseti 8 per bracia seii 5/3 di scarpello a prezzi 3 il brazo per uno lavoro.	Nº 37	2v
	11. 07.	A Petar Giurov ducati sei grosseti 13 per portar le rovinazi fuori in questa settimana...	Nº 40	2v
		A detto (Sava Morlacho) ducati undici per portar pezze undici di scarpelo e pezze tre per le porte cosi d'accordo.	Nº 43	2v
	14. 07.	A Zanea Carlovic da Corzola ducati setantta tre grosseti 4 per brazo dicinone e mezzo scarpello a prezzo uno il brazo	Nº 44	3
	23. 07.	A Zanea Carlovich ducati cento trenta sei grosseti 8 per pezze quatro scarpello per le porte della chiesa.	Nº 46	3
	A Marin di (?) ducati sessanta doi grosseti 6 per moggia cinquanta di calcina a prezzi 15 il moggio.	Nº 47	3	

	A Maria Vodariza ducati sei grosetti 3 sono per smorzar detta calcina.	Nº 48	3
	A Boscovich di Breno ducati otto grosetti 4 per doi barca d'arena...	Nº 49	3
8. 08.	A Maria Vodariza per viedri ottanta d'aqua per calina e bagncare le mura grosetti 10	Nº 52	3
	A Giuro da (?) ducati doi grosetti 1 per tavola 5 a prezzi 5 per far coperta a Maestri scarpelini	Nº 53	3
	A Stiepan Blauor Muratore ducati cinque grosetti 10 per lavoro della soglia della porta della chiesa cosi d'accordo.	Nº 54	3v
	A detto ducati diecisette grosetti 1 per essi settanta otto 1/3 per fatura per pilastri a prezzi 3 il brazo...	Nº 55	3v
	A Stefano scarpelino ducati quindici grosetti 1 per essi 60 1/3 di fatura di scarpello per corso a grosetti 3 il brazo...	Nº 56	3v
	A Sava Morlacho ducati – grosetti 5 per discaricare l'architravo per porta.	Nº 57	3v
11. 08.	...sassi sopra li muri...	Nº 60	3v
24. 08.	A Luca scarpelino ducati none grosetti 4 per giornate 5 a prezzi 20 – (...) per far le pilastrate.	Nº 64	3v
7. 11.	(...) per portatura di scarpelli e metarli al muro.	Nº 72	4
1678. 8. 01.	A Mitar et manuali ducati dua grosetti 4 (...) per caver li fondamenti per pilastrate.	Nº 80	4v
	A Sava Manuali ducati cinque grosetti 10 per alzare li parestati delle porte e far li argati, e disfarli cosi d'accordo.	Nº 81	4v
	A detto ducati uno grosetti 8 per quatro pezze di scarpello.	Nº 82	4v
	(...) per portatura delli scarpelli et abzarli al muro cosi d'accordo.	Nº 83	4v
5. 02.	A Mitar Manuali ducati quatro dieci grosseti 8 sono per portat le rovinaze dalla chiesa in mare...	Nº 92	5
12. 02.	A Lucca scarpelino ducati nonanta per braza trenta di cimasa sopra piu stallo a prezzi trenta sei per braza per scarpello e fatura.	Nº 93	5
	A detto ducati sessanta sette grosetti 6 per braza vinti sette di bascia sopra la cimasa a prezzi trenta il brazo per fatura.	Nº 94	5
	A detto ducati quaranta per fatura di doi parestati delle porte (...)	Nº 95	5
	A Petar (...) per fatura di flitte (!) 3 per le porte.	Nº 98	5
18. 03.	A Simo da Bagatto ducati cento vinti cinque per moggia centa di calcina (...)	Nº 102	5v
	A Maria Vodariza ducati dodici grosetti 6 per smorzare detta calcina (...)	Nº 103	5v
6. 04.	A Jerco (...) ducati none grosetti 2 per barche doi di arena a prezzi 55 la barcha con portatura.	Nº 104	5v
	A Mitar Manuale (...) per scavar li fondamenti (...)	Nº 105	5v
	A Lucca Scarpelino ducati sei grosetti 9 per braza vinti sette di corso a prezzi 3 il brazo (...)	Nº 106	5v
	A detto ducati sei grosetti otto per fatura di pilastrelli (...)	Nº 108	5v
	A detto ducati tre per bracia tre di cimasa (...)	Nº 109	5v

		A Lucca scarpelino ducati tre per (?) di pliste(!) e grosetti 28 per braza tre di scarpello per pilastrate.	N°110	6
		A Petar (...) per lire 16 di ferro (...)	N° 111	6
1679.	13. 03.	A Bosco Morlaco ducati 13:10 per essi 57 di scarpello (...)	N° 112	6
		A Giovanni scarpelino ducati quaranta grosetti 8 per la fatura di scarpelli per le pilastrate dentro in ciesa (...)	N° 113	6
		A Bosciovich da Breno ducati otto grosetti 4 per barche doi di Creta per fondamenti di doi Balestra(!).	N° 114	6
		(...) per portar doi scarpelli in chiesa da (...)	N° 115	6
1680.	25. 04.	A Maria Vodariza ducati una grosetti 11 per viedri 138 d'aqua per la calcina.	N° 121	6v
		A Bosciovich di Breno ducati quattro grosetti 2 per una barca d'arena con portatura.	N° 122	
		A Pavo scarpelino ducati sedici grosetti 8 per doi scarpelli lavorati per le porte della sacristia (...)	N° 124	6v
	11. 05.	A Maria Vodariza ducati una grosetti 11 per viedri n° 138 (...)	N° 127	6v
		A Vuko Morlacho ducati trenta una grosetti 4 per braza n° 94 di scarpello a prezzi 4 il brazo.	N° 128	
		A Boricho Morlacho per portatura di scarpelli per la porta della sacristia.	N° 129	
		A Maria Vodariza per viedri n° 30 (...)	N° 134	6v
		(...) portatura di scarpelli dalla Ponta della chiesa contra da Slano (...)	N° 143	7
	20. 06.	A Scarpa scarpelino ducati vinti per braza sedici scarpello lavorato per corniconi a prezzi quindici il brazo...	N° 148	7v
		(...)per doi parestati per le porte della sacristia lavorate (...)	N° 149	7v
	10. 08.	A Scarpa scarpelino ducati diecisette grosetti 6 per braza n° 14 di zimasa per pilastrone a prezzi 15 il brazo (...)	N° 157	8
		A detto Scarpa ducati sette grosetti 6 per brazo n° 9 di basa di sopra a prezzi X il brazo (...)	N° 158	8
		A detto Scarpa ducati sette grosetti 6 per brazo n° 9 di bascia di sotto a prezzi X il brazo (...)	N° 159	8
	29. 08.	A Boscho Murlacho ducati trenta tre grosetti 3 per braza n° 133 di scarpelli a prezzi 3 il brazo (...)	N° 166	8
		A detto ducati doi grosetti 20 per matoni n°1135 per la gisterna (...)	N° 167	8
		A Boscovich da Breno (...) per barchi n° 5 di arena e barcha mezza di creta...	N° 168	8
		(...) per cento undeci d'infero e (?) 7 di flibe (...)	N° 175	8v
	4. 10.	A Stjepan Jerimich ducati quattro grosetti 3 per tavole 10 con portatura per le Porte.	N° 180	8v
		A Simo fabro ducati uno grosetti 4 per 4 maschi per porte e chiodi 100.-canal.	N° 182	8v
		A Boscho Murlacho ducati doi grosetti 9 per cento sassi e 12 cantonali e 12 pezze tuffo.	N° 183	8v
		A Vrlano Marangone ducati una grosetti 6 per la scala per la fabbrica con chiodi.	N° 185	8v
		A Pavo scarpelino ducati cinque per fatura di scarpelli di sacristia lavorati (...)	N° 187	8v

1682.	6. 02.	A Marco Boschi ducati otenta per brazì cento viti de scarpello corso a g. otto il brazo	Nº 188	9
1685.	18. 03.	A Scarpa scarpelino ducati cinque grosetti per giornate a prezzi per far i volti della capella.	Nº 190	9
	1. 04.	A Scarpa scarpelino ducati octo per giornate sei a prezzi 16 per lavoro di volti e sfrizi.	Nº 191	9
	18. 04.	A Scarpa scarpelino ducati sedici per giornate dodici a prezzi 16 per lavoro di cornitioni sfrizi e colonati della capella.	Nº 192	9
		A (?) ufficiali del palco del Nicolo Bona ducati octo grosetti 4 per travi 8 a prezzi 12 ½ il travo.	Nº 193	9
1687.	12. 07.	A Giuriza (...) per travi cinque anzi sei (...)	Nº 3	9
		(...) acomodar masteli e sedio (...)	Nº 9	9v
		A Luca de orsan (...) per gabia e taliero.	Nº 10	9v
		A Maria Vodariza (...) per rinfrescar la muraglia.	Nº 12	9v
	28. 07.	A Boscovich ducati vinti doi grosetti 6 per una barca di tufo con portatura e squadratura.	Nº 27	10
		A Luca d'Arsenale ducati quatro grosetti 2 per tavole 10 a prezzi 5 per far volti.	Nº 28	10
		A Zulan fachino ducati dodici grosetti 6 per sassi 300 (...)	Nº 29	10
	9. 08.	A Melesa ducati cinque grosetti 6 per sassi nº 200 con portatura.	Nº 30	10
		A Zulan ducati cento quaranta quatro grosetti 1 per a conto di sassi nº 5173.	Nº 31	10
		A Maria Vodariza ducati dua grosetti 5 per viedri nº172 d'agua.	Nº 39	10v
		A Stefano Jerimich ducati cinque grosetti 4 per 15 travicelli per argati.	Nº 40	10v
	13. 08.	A Marino da Bergata ducati cento per moggia centa di calcina	Nº 45	10v
		A Maria Vodariza ducati dodici grosetti 6 per morzar la calcina	Nº 47	10v
		A detta ducati tre grosetti 8 per ademar le mura delle fabrica.	Nº 48	10v
		A Petar Manuale ducati.-.-.-.-.-11 per portatura di sassi nº73.	Nº 50	11
		A Vuco Fabro ducati uno grosetti 6 per una seratura e ducati dua grosetti 2 per 6 maschi di ferro.	Nº 51	11
		A Zulan Fachino ducati cinquanta tre grosetti per saldo di pietra nº 5173.	Nº 52	11
		A Petar et Manuali ducati uno grosetti dua per portatura di cuppi nº 500 e coprir le doi sacristie.	Nº 53	11
1688.	22. 05.	A Stiepan Manuale ducati.-.-.-.-.-8 per netar la chiesa.	Nº 57	11
	30. 05.	A Sava ducati dodici grosetti 8 per sassi nº 760	Nº 63	11v
	16. 07.	A Boscovich ducati quaranta grosetti per doi barche di tufo con portatura.	Nº 73	11v
		A Stiepan ducati cinque (...) per squadrar li tufo (...) portarla in chiesa.	Nº 74	11v
	20. 07.	A Juan Botaro ducati.-.-.-.-.-6 per una barila per agua.	Nº 78	12
		A diversi ducati quatro grosetti 5 per chiodi per i volti aqua per calcina e acomodar il martello.	Nº 85	12
		A Girolamo Miroslavich pp. doicenta ottanta sei per 4 Capitelli e doi Pilastrì in essi Σ 20 a 71 il Brazo	Nº 86	12

		Architravi ducati 21 in essi Σ 28 a grosseti 12.- Cornisi ducati 21.- in essi E 33 1/2 a grosseti 12 Base ducati 4 in essi Σ 8 a grosseti 12 Base ducati 4 in essi Σ 4 a grosseti 12.- detti ducati 4 in essi Σ 2:8 a grosseti 12 Base grosseti 9 in essi Σ 159 grosseti 9.-grosseti 4 Base in essi Σ 2 a grosseti 9 Pilastri grosseti 4 in essi Σ 6 a grosseti 20 Resalti delle Basi ducati 6 in essi Σ 5 1/2 a grosseti 6 Volta ducati 4 in essi Σ 8 a grosseti 12 Parestate 12 et 4 architravi in essi Σ 84 a grosseti 20 Cornisione in essi Σ 7 a grosseti 10 Corso Σ 80 a grosseti 5.		
1692.	4. 01.	(...) spesi per (s)trattare (!) la chiesa (...)	Nº 88	12v
		(...) ducati ducento trenta otto grosseti 7 per fasci 6 di ferro per le inferati (!).	Nº 90	12v
		A Marco fachino grosseti 4 per portare detti 6 fasci.	Nº 91	12v
		6 fasci	Nº 92	12v
		(...) ducati undeci grosseti otto per 200 pezzi di cornici (...)	Nº 93	12v
		A Marco fachino (...) sono per portare li pezzi in arsenali et 2 masoci per le porte et chiodi.	Nº 94	12v
		A Micho et manuali ducati dua grosseti octo (...) per netare il resto della chiesa.	Nº 95	12v
		A maestro Matia Tedesci ducati otto sono per 2 serature (...)	Nº 96	12v
		(...) netare dicta della chiesa per mettere la calcina (...)	Nº 97	12v
		(...) ducati cento sessanta dua grosseti 6 sono per moggia 130 de calcina (...)	Nº 98	12v
		A Maria Vodariza ducati sedieci grosseti 3 per smorzar calcina (...)	Nº 99	
		A Medo d' Isola di mezzo (...) sono barche scei di arena (...)	Nº 100	12v
1693.	8. 03.	A Sava et manuali (...) per cavar lo fondamento...	Nº 105	13
		A Marin fabro ducati cinque per una seratura delle porti della chiesa.	Nº 106	13
		A Jovan fabro ducati tredici grosseti 9 per 4 maschi grandi per le porti in essi (?) 2 porti della sacristia per le ferrine dell (?) per li porti grandi et lire una di piombo.	Nº 107	13
		A Giuro Marangone (...) per chiodi per fare le porti (?) gabie.	Nº 108	13
		A Nicola (...) per pezzi 97 d'scarpello...	Nº 109	13
		A Jovan et manuali ducati tredici (...) fare lo fondamento.	Nº 112	13v
		A maestro Scarpa ducati uno grosseti 3 per colla e cartone un sicho un manico di maticho et una barilla per aqua.	Nº 113	13v
	4. 04.	A Boscovich (...) una barca de terra rossa (...)	Nº 117	13v
	11. 04.	(...) duacti cinquanta per pietra 1000 (...)	Nº 122	14
		(...) per 37 scarpello (...)	Nº 123	14
	9. 04.	...fatura di palli, scala e trelavo per in fero con un pezze di scarpelo...		14v

	1. 05.	A Nicola Birbaba (...) scarpello dua (...)	14v
	8. 05.	A Bosciovich da Breno (...) per barca una terra rossa con portatura.	15
1694.	2. 07.	A Sava e compagnia per netter fondamento e palificare. Per far pali.	15v
1697.	25. 01.	A Nicolo Morosini da Corzula a conto de scarpelli.	15v
	20. 08	Per giornate 247 di Elia e Zuheglia scarpellini a giornata 20. A Nicolo Morisini di Corzola in dua volte.	16 16
		A Birbaba e Sava per migliara uno di pietre per la fabrica ducati undici e grosetti 20.	16
		Per portatura di 216 diversi scarpeli della Pescharia alla Fabrica.	16
		Per 6 cartoni e una tavola per li sagumi grosetti 21.	16
		Per netar le rovinaze in Chiesa e fuori.	16
		Per dua bareli e un sicho (...)	16v
		Per smorzar la calcina grosetti 34.	16v
		Per barche duo arena di Isola di mezzo (...)	16v
		Lire sette i onze tre d corde per li argati	16v
		Alzar larchitravo delle porte maestre della chiesa	16v
		Bagniar i muri (...)	16v
		Due pezze di scarpello per le finestre.	16v
1698.	1. 07.	Per giornate 72 di Elia et Zuheglia scarpelino a giornata 20.	17
	25. 09.	Per portatura di scarpelli e cartone per sagumi. Per smorzar la calcina (...)	17 17
		Per una barca di arena (...)	17
		Per 500 pietre (...)	17
		Per giornate trenta di Elia scarpelino (...)	17v
		Per giornate trenta di Zucheglia scarpelino (...)	17v
		Per spesi per meter le porte a la fachini grosetti 38.	17v
		Per dua cartoni et altre (?)	17v
		Per cinquanta tre pietre di tuffi.	17v
		Per portatura di scarpelli e levar li argati.	18
1703.	13. 08.	Per portatura di diversi scarpelli della Ponta ala Fabrica (...)	18
		Per netar alla Ponta li scarpeli (...)	18

Na stražnjoj strani knjige nalazi se obračun prihoda i troškova od 1687. godine do 1705. godine. Stranice nisu numerirane. Radi lakšeg snalaženja uvedena je proizvoljna paginacija. Među upisima se nalazi i detaljan popis plaćenih i isporučenih klesanih dijelova.

Godina	Datum	Transkripcija	Pag.
1703.	20. 08	(...) diversi scarpeli portati die hoggi per la fabrica. Corze e Cantonali _____ B. 366.-g. 6.-.-.-54. 36 Liste _____ B. 13.-g. 15.-.-.-5:2 e pui corz _____ B. 132:-g. 6.-.-.-19:32 e pui liste _____ B. 10:-g. 15.-.-.-3:30 quaderni due _____ n°. 2:-p. 2.-20.-.-.-5:- cornize una per le porti maestri n°. 1:- uno fris per le porti maestri _____ n°. 1:- >.-.-.-24 112:10	4
		(...) misurare anzi misurati sui cornigioni _____ B. 13 a Architravo _____ B. 20: 1/2 a Friso _____ B. 20: a Lista _____ B. 11: a Volti _____ B. 45:a Cornigi _____ B. 23:a Corzi e cantonali _____ B. 90:a	4

Među ovim stranicama se nalazi i jedan umetnuti papir s popisom klesanih dijelova iz 1703. godine.

Godina	Datum	Transkripcija	Numera cija	Pag.
1703.		Scarpelli del Morgini 1703:- Cornicione B. _____ 23 – Architravo B. _____ 20.-1/2.- Friso B. _____ 20.- Listta B. _____ 11.- Volto B. _____ 45.- Cornicia B. _____ 23.- Cantoni, Corso B. _____ 90.-		

10.8. *Extractum ex libro diversorum Curiae Archiepiscopalis Ragusinae de anno 1800*

Arhiv Dubrovačke Biskupije, Katedralna crkva sv. Marije Velike u Dubrovniku, Dokumentacija o uzdržavanju kapele svetih Petra, Lovra i Andrije (razni spisi).

Pod ovom signaturom čuvaju se nerazvrstani spisi o prodaji crkve Petilovrijenaca i uzdržavanju oltara u katedralnoj crkvi. Veliki broj spisa su zapravo prijepisi biskupskih odluka iz *Libro diversorum Curiae Archiepiscopalis Ragusinae*. Prijepisi odluka su složeni kronološkim redom uz naznaku stranice iz knjige iz koje su prepisani.

Stranica	Datum	Transkripcija
pag. 22	17. 05. 1786.	Rescripti tenor. Die 17 Maio 1786 Sacntisimus Dominus Noster, audita relatione Archiepiscopi Ragusini et infrascripti Secretarii benique comissit eidem Archiepiscopo, ut, veris existentibus narratis petitam facultatem profanandi(!) supra dictam locum, servata tamen forma Sacri Concilii Tridentini, deindeque construendi, et sufficienter dotandi capellam sub eodem titulo in Cathedrali ecclesia, praevia tamen obligatione super praemissis per oratores emittendo in forma juris valia pro suo arbitrio (...)
pag. 22 a retro	17. 01. 1801.	Tenor obligationis huius (?) Reipublicae Ragusii quo ad supradictam Pontificiam Dispensationum in hac curia archiepiscopali presentatus a Joanne Tromba Not ^a die 17 Januarii 1801, est qui sequitur. Quando il Rettore, ed i consigneri della Repubblica di Ragusa attento dalla Santa Sede la dispensa di poter vendere il sito, ed i materiali di una nuova chiesa principiata, e non terminata, ed essitente in mezzo alla Publica Piazza, e che dovea dedicarsi alli SS. Martini, Pietro ed Andrea coll'obbligo d'impiegare il prezzo che si ritrara una dalla supradicta vendita nel fare nella chiesa Cattedrale una capella dedicata ai supradetti SS. Martiri e di dotarla sufficientemente quindi é che loro si obbligano di fabbricare la detta capella nella chiesa Cattedrale qui a Ragusa, e di dotarla sufficientemente dal prezzo della vendita che si farà dalla ditta chiesa a tenore della Pontificia dispensa e cosi si obbligano in questo ed in ogni altro miglio modo. (...)
pag. 21 a retro	19. 01. 1801.	Extractum ex libro diversorum curie archiepiscopalis Ragusine de anno 1880 pag. 21 a retro. De Mandato Illustrissimi et Reveredissimi Domini Nicolai Boni Archiepiscopi Ragusini et ad instantiam excellentissimi Minoris Consili hic infra registratus erit supplex libellus sanctissimo oblatus cum favorabili eius rescripto factis prius debitis recognitioniubs qui est tenoris sequentis videlicet. Reverendissimo Padre = Il rettore e li consiglieri della Repubblica de Ragusa rappresentano ossequiosamente ala Santità Vestra, che nel mezzo della Piazza della città de Ragusa nel sito di un antica chiesa diruta dal Terremoto, che nell anno 1667 rovino quasi tutta la città esistono le mura d'una nuova chiesa principiata e non terminata e che dovera dedicarsi alli santissimi Martiri Pietro, Lorenzo ed Andrea. Il sito, le mura suddette appartengono alla stessa Republica, ma non si può venire in cognizione per il gran lasso di tempo se fosse posta mano alla suddetta fabricha della nuova chiesa per qualche obbligo o semplice divozione, e si crede che per le angustie nelle quali la

		Repubblica si e sempre trovata e si ritrova che non sia stata ne terminata, ne dotata onde non essendovi alcuna speranza di compiere l'opera, pregano e essi Rettori e Consiglieri la Sasntità Vestra per la facolta di vendere il sito suddetto, ed il materiale delle mura a persona particolare che ivi fabbrichasse una o due case da abitarsi dai privati, e che il prezzo, che si ritrarrà dalla suddetta vendita, stessa repubblica debba impiegarsi nel fare nella chiesa Cattedrale di Ragusa una cappella dedicata alli suddetti SS. Martiri Pietro, Lorenzo ed Andrea (...)
pag. 22 a retro	19. 01. 1801.	Die 19 Januarii 1801 = Illistrissimus ac Dominus Nicolaus Bani Archiepiscopus Ragusinus. Visis contrascriptis facultatibus a Felicis recordationis Pio PP. VI sub die 17 Maii 1786 sibi concessis benigne indulget, quatenus Oratores profanando locum in precibus enunciatum Ser. For. Sacrum Concilium Tridentini per publicam licitationem vendere possint plus danti et offerenti et ex praetio inde retrahendo construere et sufficienter dotare debeant unam capellam in hac Nostra Metroplitana Ecclesia juxta obligationem in forma Juris per eos vobis esibitam. (...)
n° 133		Sullo stradone detto piazza in questa citta' eranvi una volta i ruderi(?) di una chiesa consecrata ai ss. pietro lorenzo ed andrea, e venduti essi ruderi(?) pro pontificia dispensa all' (?) detto Matteo de Sorgo ?? ritratti(?) un capitale di ducati ragusei 12300

10.9. Odluke Vijeća umoljenih

Signatura	Datum	Transkripcija
Cons. Rog. 122 f.67v		Prima pars est de approbando prototypum allatum pro fabrica eccesie sancti Petri Andrea et Laurentii. Secunda pars est de non approbando.
Cons. Rog. 208 f. 4v	10. 01. 1801.	La prima parte é di accomettere ai SS. Tesorieri di S. Maria Maggiore, che mettano subito in vendita al publico incanto la chiesa dirata dei SS. Pietro Lorenzo ed Andrea, ela deliberino al piu dante ed offerente in termine di venti giorni prossimi venturi a tenore della Dispensa Pontificio. (...)
Cons. Rog. 208 f. 13v	21. 01. 1801.	La prima parte é di differire sino ali altro ordine la vendita della Fabrica della chiesa dei SS. Pietro, Lorenzo ed Andrea.
Cons. Rog. 208 f. 51	19. 04. 1801.	La prima parte e di levare la sospensione imposta dall Eccelentissimo Senato sopra la vendita della chiesa di Santi Pietro Lorenzo ed Andrea e sopra li Beni Lacromesi.

11. Glosar

Pojam	Sinonimi	Značenje	Primjer	Signatura	Napomena	
<i>acomodar</i>	accomodare (tal.)	adattare sistemare	smjestiti, popraviti, počistiti	...acomodar il martello.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 12	
<i>alzare</i>		erigere	podignuti, povisiti, sagraditi, postaviti	...alzare parestati delle Porte...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 4v	
<i>argati</i>			skele	...per travicelli per argati.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 10v	
<i>barca</i> <i>barcha</i> <i>barila</i>			barka, brod	...una barca di pietra...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 17,	Mjerna jedinica za terete.
	barela barile barill barilo bario	barel (manja bačva)		...una barila per aqua...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 12	Označava manju bačvu, a time i staru mjeru za tekućinu, uglavnom ulje, vino i vodu, ali i za masline, usoljenu ribu, brašno i smokve. Jedan mletački baril je iznosio 64. 39 L, dok je krajem 17. stoljeća dubrovački baril iznosio 64. 88L.
<i>basa di sopra</i>			Dio arhitektonske plastike između stupa i gređa.	A detto Scarpa ducati secte grosetti 6 per brazo n° 9 di basa di sopra a prezzi X il brazo (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 8	

<i>bascia di sotto</i>	basa (tal.)		baza	A detto Scarpa ducati secte grosetti 6 per brazo n ^o 9 di bascia di sotto a prezzi X il brazo (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 8	
<i>braza brazza</i>	braccio (tal.) brachium (lat.)		dubrovački lakat ili sežanj	A Zanea Carlich da Corzola d. Cento vinti sei grosetti 8 per braza centa octo scarpelli a ducati uno il Brazo cosi d'accordo.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2	Dubrovački lakat je bio službena mjera za dužinu u Dubrovačkoj republici i iznosilo je 51. 2 cm.
<i>calcina</i>	calx (lat.)	cal calce	vapno	A Maria Vodariza ducati sei grosetti 3 sono per smorzar detta calcina.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 3	Vapno se koristilo za gradnju, izradu žbuke i bijeljenje kuća.
<i>cantionali</i>			Označava ugaone klesance u jednom nizu klesanih elemenata zida.	A Boscho Murlacho ducati doi grosetti 9 per cento sassi e 12 cantionali e 12 pezze tuffo.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 8v	
<i>capella</i>			svetište prezbiterijalni dio crkve	A Scarpa scarpelino ducati cinque grosetti per giornate a prezzi per far i volti della capella.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9	
<i>cartone</i>			karton	Per portatura di scarpelli e cartone per sagumi.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 17	Karton je korišten za izradu predložaka za klesanje.
<i>cavar</i>	scavare (tal.)		iskopati	...per cavar lo fondamento...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2	
<i>chiodi</i>			čavli	...per chiodi per fare le porti...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 13	
<i>colla</i>			ljepilo	...per colla e cartone...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 13v	
<i>colonati</i>	colonnato	colona colonna pilastro	stup	...per lavoro di cornicioni sfrizi e colonati della capella...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9	

<i>cornicione</i>		cornison cornixon	trabeacija, vijenac završnog gređa		Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. E. Concina, Pietre, parole e storia, 65	
<i>corso corzo</i>		corsariol corsarol corsaruolo	Corso označava kamenje koje se nalazi u sredini niza klesanaca zida.	...di fatura di scarpello per corso...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 3v	
<i>creta</i>			glina	...per barche doi di Creta per fondamenti...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 6	
<i>creta rossa</i>			crvena glina	...doi barche di creta rossa per fondamento.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 1	
<i>cuppi</i>			crjepovi	...per portatura di cuppi n°500 e per coprir le doi sacristia...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 11	
<i>disfar</i>	desfar (tal.)	scomporre smontare	rastaviti, razmontirati	A Sava Manuali d. cinque g. 10 per alzare li parestati delle Porte e far li argati e disfarli cosi d'acordo...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 16v	
<i>fachini</i>	facchino (tal.) facchini (tal.)		nosači	A Zulan Fachino ducati cinquanta tre grosetti per saldo di pietra n° 5173.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 11	
<i>fascio di ferro</i>			zatega		Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f.	
<i>fondamenti</i>			temelji	...per caver li fondamenti per pilastrate.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 4v	
<i>gabia</i>	gabbia (tal.)		dio krovišta (!)	A Luca de orsan (...) per gabia e taliero.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9v	
<i>gisterna</i>	cisterna (tal)		cisterna, vodospremište	...volti di gisterna...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2v	
<i>ligatura</i>			vezivno sredstvo		Fabrica de Sancto Petri Laurenti 1631., f. 1	

<i>lira</i>	libra		libra (mjerna jedinica za težinu)	...per lire 16 di ferro...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 6	Starorimska mjera za težinu korištena u srednjovjekovlju i u Dubrovniku. Korištene su dvije libre: tanka libra (ad pondus subtile) = 328 g (srebro, zlato i biseri), debela lira (ad pondum grossum) = 358 g (sva ostala roba). 1 Libra = 12 unca.
<i>manuali</i>			fizički radnici	A Petar et Manuali ducati uno grosetti dua per portatura di cuppi n° 500 e coprir le doi sacristie.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 11	
<i>mastelo</i>	mastello		bačva, vjedro	(...) acomodar masteli e sedio (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9v	
<i>masteli</i>	mastelli					
<i>maton</i>	mattone (tal.)		cigla	...per matoni n° 1135 per la gisterna...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 8	
<i>matoni</i>						
<i>moggia</i>	modius (lat.)	moggio mozo mojia	modij (mjera), spud	...moggia 130 della calcina... Per smorzar mojia quindeci di calcina...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 12v Fabrica de Sancto Petri Laurenti 1631., f. 1	Rimska mjera za žitarice (8. 75L). Stara dubrovačka mjera, korištena prvenstveno za sol, a i za druge sirovine. Iznosila je 42.-43kg.
<i>morzar</i>	smorzare (tal.)		smočiti, vlažiti, ublažiti, smorzare la calcina.- ugasiti vapno	Per smorzar la calcina (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 17	
<i>muratore</i>			zidar	A Stiepan Blauor Muratore ducati cinque frosetti 10 per lavoro della soglia della porta della chiesa cosi d'acordo.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 3v	

<i>netar</i>	nettare (tal.)		očistiti	octo (...) per netare il resto della chiesa.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 12v	
<i>palificare</i>			Postaviti drvene stupove u zemlju.	A Sava e compagnia per netter fondamento e palificare.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 15v	
<i>palo pali</i>			drvena šipka, stupac umetnut u zemlju	...per Pali trecento sete per fondamenti...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 1v E. Concina, Pietre, parole e storia, 108.	
<i>parestati</i>			dovratinici	...per fatura di doi parestati delle porte (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 5	
<i>pezzo</i>			komad, dio pezzo di scarpello – klesani komad	...per portar pezze undici di scarpello e pezze tre per le porte...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2v	
<i>pietra</i>			kamen	...per saldo di pietra n° 5173.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 11	
<i>pilastrata</i>			niz stupaca	...per caver li fondamenti per pilastrate.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 4v	
<i>piombo</i>			olovo	...et lire una di piombo.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 13	
<i>portar</i>			nositi, prenositi, prenijeti, donijeti	...per portar le ruine fuori.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2v	
<i>portatura</i>			prijenos	Per portatura di 216 diversi scarpelli della Pescharia alla Fabrica.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 16	
<i>rovinaze</i>		rovinaci rovinazzi	ruševine, krhotine, ruševni materijal	per portar le rovinaze dalla chiesa in mare...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 5 E. Concina, Pietre, parole e storia, 126.	
<i>sagumi</i>	sagoma (tal.)	saccoma sacoma sagoma	Kartonski predložak za klesanje.	...cartone per sagumi.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 17	

					E. Concina, Pietre, parole e storia, 129.	
<i>sassi</i>	sasso (tal.)	saso saxo	kamen	...sassi sopra li muri...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 3v E. Concina, Pietre, parole e storia, 130.	
<i>scarpelino</i>	scalpellino (tal.)	tagliapietra	klesar	A Giovanni scarpelino ducati quaranta grosetti 8 per la fatura di scarpelli per le pilastrato dentro in Ciesa (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 6 E. Concina, Pietre, parole e storia, 133.	
<i>scarpello</i>	scarpello (tal.)		klesani komad kamena	A Scarpa scarpelino ducati vinti per braza sedici scarpello lavorato per corniconi a prezzi quindici il Brazo...	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 7v	
<i>seratura</i>			brava	A Marin fabro ducati cinque per una seratura delle porte della chiesa.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 13	
<i>sfrizi</i>	friso (tal.) frisi (tal.)	frisso frixo	friz	per lavoro di cornitioni sfrizi e colonati della capella.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9 E. Concina, Pietre, parole e storia, 80.	
<i>soglia</i>		sogiar sogier soier	prag	per lavoro della soglia della porta della chiesa cosi d'accordo.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 3v E. Concina, Pietre, parole e storia, 137.	
<i>squadratura</i>	squadratizar (tal.) squadrar (tal.)		oblikovati u obliku kvadra squadratura di pietra – isklesati kamen pravilnih linija	per una barca di tufo con portatura e squadratura.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 10	

<i>tavola</i>		drvena daska	a tavola per far il volti di gisterna.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2v	
<i>terra rossa</i>		zemlja crvenica	(...) una barca de terra rossa (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 13v E. Concina, Pietre, parole e storia, 145.	Jedna od sastavnica određenih tipova žbuke.
<i>travi</i>		drvene grede	(...) per travi cinque anzi sei (...)	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 9	
<i>travicelli</i>		drvene grede manjih dimenzija	4 per 15 travicelli per argati.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 10v	
<i>tuffo tuffi</i>	toffo	tuf	Per cinquanta tre pietre di tuffi.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 17v	Tuf je kamen vulkanskog podrijetla rupičaste strukture i lagane mase. Na našim prostorima nema kamena vulkanskog podrijetla pa se u Dubrovniku pojam tuffo upotrebljava za vapnenački kamen slične strukture.
<i>viedro</i>		vjedro, posuda za prijenos tekućina	A Maria Vodariza ducati dua grosetti 5 per viedri n°172 d'agua.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 10v	Vjedro je bila opća mjera za tekućinu, prvenstveno vino. Veliko vjedro (quinqum), koje je punjeno čistom morskom vodom težilo šezdeset sedam dubr. librica, dakle 21,97 kilograma, što je otprilike isto toliko litara.
<i>volta volti</i>		svod, luk	...a tavola per far il volti di gisterna.	Libro della fabbrica di Ss. Petri Laurenti, f. 2v	